УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. ИЮНЬ 2 ПЯТНИЦА № 128 (6765).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Совет-афган чугаалажыышкыннар

КАБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның болгаш Афганистанның Хааны Мухаммед Захир Шахтың аразында чугаалажыышкыннар май 31-де Делькуша ордузунга болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның аразында найыралчы харылзааларны база бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай ханыладырының айтырыгларын чугаалашкан. Кайы-кайызының сонуургап турары, делегейниң чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан. Делегейниң чамдык районнарында, хамыктың мурнунда Вьетнамда болгаш Чоокку Чөвн чүкте байдалдың шыңгыы чидигленикишкинибиле холбаштыр ийи тала ханы сагышсыралын илергейлээн.

Талалар чугаалажыышкыннарын үргүлчүлээр болган.

Чүректің ханызындан найыралдың байдалынга эртиен чугаалажыышкыннарга Н. В. Подгорныйны үдеп чоруур кижилер, ССРЭ-ниң Афганистанда элчини К. И. Александров база киришкен. Чугаалажыышкыннарга афган таладан премьер-министр М. Х. Мейвандваль, орду министри Али Мухаммед, даштыкы херектер министри Н. А. Этемади болгаш оон-даа өскелер киришкен.

АФГАНИСТАННЫҢ ХААНЫНЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Кабулда бодунуң турары—Чехельсотун ордузунга Афганистанның Хааны Мухаммед Захир Шахтың алдары дээш май 31-де хүлээп алыышкын тургускан.

(СЭТА).

Афган-совет найырал ниитилелинге ужуражыышкын

КАБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның болгаш ону үдеп чоруур кижилерниң алдары дээш афган-совет найырал ниитилели хүлээп алыышкын кылган. Афганистанның премьер-министри М. Х. Мейвандваль, даштыкы херектер министри Нур Ахмед Этемади, афган парламентиниң ийи палатазының даргалары, министрлер, афган күрүнеңниң болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары, чогаалчылар, журналистер хүлээп алыышкынга киришкен.

Совет аалчыларга байыр чедирбишаан, ниитилелдиң даргазы Мухаммед Асгар кожа ийи чурттуң аразында найырал ийи улустарның шынчы сеткилинге, хүндүлежилгезинге үндезилеттинген, ол найырал ийи чурттуң тайбыңга ынакшылдыг чүткүлдеринге болгаш бүгү делегейде тайбыңның эргежыктарынга тааржып турар дээрзин онзалап демдеглээн. Афганистан-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааның совет ниитилелиниң ажыл-чорудулгазын М. Асгар бедии-биле үнелээн. Ийи чурттуң аразында экономиктиг харылзааларның айтырыгларынга ол доктаагаш, Наглуда ам дораан ажыттынар гидроэлектростанцияның тудуунга Совет Эвилелиниң дузаламчызын өөрүп четтириишкин-биле чугаалаан.

Н. В. Подгорный харыы сөс чугаалааш, ийи чурттуң чоокшулажырынга дузалап, ийи улустарның найыралын быжыглаарынга идиг берип турар афган-совет найырал ниитилелиниң ажыл-чорудулгазының дугайын үүлдүтүнүп чугаалаан. Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның улустарының аразында найыралды быжыглаарынче угланган чаагай ажыл-чорудулгазынга ниитилелдиң кежигүннери улам улуг чедиишкиннерлиг болурун Н. В. Подгорный түңнелинде күзеп чугаалаан.

КАБУЛ-БИЛЕ ТАНЫЖЫЛГА

КАБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш ону үдеп чоруур кижилер Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле тудуп турар политехниктиг институттуң тудуунга чораан.

Афган ажылчын тудугжулар, ол тудугда совет специалистер, оларның өг-бүлелери совет аалчыларны чылыы-биле хүлээп алган.

Өөредилге корпузунуң тудуп турар болгаш шуут белен апарган бажыңнарын Н. В. Подгорный эргип көрген болгаш ажылдың чоруп турары-биле танышкан. Аалчыларны аңаа диңмиттиг адыш часкаашкыны болгаш байыр чедириишкиннери-биле уткаан.

Чуртка бедик мергежилдиг инженер-техниктиг кадрларны белеткээринге Кабулдуң политехниктиг институту чүгула рольдуг болур. Оон факультеттеринге 1,5 муң студентилер өөренир. Ам безин оон чанында афган оолдар, кыстарга белеткел курстарын ажыткан. Совет башкыларның удуртулгазыбиле 240 кижи ол курстарда өөренип турар.

Национал техниктиг кадрларны дарганнап үндүрер политехниктиг институттуң тудуунуң онза чугулазын афган болгаш совет специалистер-биле беседазынга Н. В. Подгорный демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы болгаш өске-даа совет аалчылар ол институттан чоруткаш, Кабулдуң төөгү музейинге барган. Парлалга болгаш информация министриниң оралакчызы Ариа аалчыларны аңаа уткаан. Афганистанның бурунгу культуразын көргүскен делгиир үүлдерин совет аалчылар улуг сонуургал-биле көрген. Н. В. Подгорный чылыы-биле хүлээп алганы дээш музейниң директориязынга өөрүп четтириишкинни илергейлеп, хүндүлүг аалчылар дептеринге адын салган.

Чагыглар күүселдези

Депутатка киирген чагыгларда ажылчы чонуң материалдыг болгаш культурлуг негелделери, сонуургалы, санал-оналы тодаргай илереттинген болур. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынының амыдыралга боттанылгазы чагыглар дамчыштыр база күүсеттинип турар. Ынчангаш депутаттың ажыл-чорудулгазы масса чон-биле сырый холбаалыг. Депутаттар соңгукчуларның чагыгларын чыып бижээш, оларны күүседириниң талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылыр. Дараазында болур Советтиң сессиязында чагыгларны кажан, канчаар күүседирин чугаалажып көргеш бадыладып алыр. Оон күүселдезиниң хыналдазын чогуур хуусаазында чорудары депутаттың кол хүлээлгези болур.

Тыва АССР-ниң болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары чагыглар-биле ажылды үстүнде айытканын ёзугаар чорудуп турар. Дыка хөй культура албан черлери, чуртталга бажыңнары, амыдырал хандырылга черлери болгаш өске-даа улуг, биче ажылдар соңгукчуларның чагыгларын ёзугаар кылдынган. Ак-Довуракта 520 олуттуг школа, амыдырал хандырылга комбинаттар, Тээлиде, Дөң-Терезинде эмнелге черлери, Хову-Аксы, Шуй, Ырбан суурларда уруглар садтары, Чадаанада электростанция биле хлеб заводу, Чыраа-Бажында Культура бажыңы дээш ышкаш өске-даа чугула объектилер соңгукчуларның чагыын ёзугаар кылдынган.

Чагыглар күүселдезиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары элээн эки түңнелдерни чедип ап турар. Чагырларның чедиишкинниг күүсеттинип турарындан бо районнуң ажыл-агыйында, культура тургузуушкунунда, чоннуң амыдырал хандырылгазында чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Сөөлгү ийи чылда уруглардың 5 яслизи, 2 участок эмнелгези, 2 бөжүлга бажыңы, хлеб заводу, Хөндергейде кырганнар бажыңы ажыглалда кирген.

Чагыгларны чедиишкинниг күүседири депутаттың организакчы, хөй талалыг ажыл-чорудулгазындан хамааржыр. Чоннуң идегелин хандырар дээш бүгү арга-хемчеглерни ап тургаш, эки түңнелди чедип алган депутаттар хөй. Сүт-Хөл көдээ Совединиң депутады эш Дадардан Ак-Даш суурга клуб, библиотека тударынга дуза чедирерин соңгукчулар дилээн. Депутат тус черниң эрге-чагырга органнары болгаш хөй-ниити организациялары-биле соңгукчуларның чагыын күүседириниң дугайын сүмележип көрген. Ук черлерден деткимчени алган. Ол бодунуң инициативазы-биле соңгукчуларны эвилелдеп тургаш, хөй-ниитиниң киржилгези-биле 80 олуттуг клубту база библиотеканы туттуруп, кылдырган. Депутаттар О. Чанчык, М. Сандан оларның организакчы ажылының түңнелинде Үстүү-Ишкинде 80 олуттуг клубту, магазинни ажыглалга киирген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. И. Каплунов чагыглар күүседиринге кызымак чоруун көргүзүп турар. Округтуң соңгукчулары Каа-Хем суурга Культура бажыңын, Кызыл биле Каа-Хем аразынга чазаглыг оруқту тударын дилээн. Бо чагыглар дугайында айтырыгны депутат эш Каплунов Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге каш удаа тургускан. Түңнелинде соңгукчуларның күзели боттанган.

Кызыл хоорай Совединиң күүскому, килдистери, доктаамал комиссиялары база оон хамаарылгазында турар албан организация черлери, хөй-ниити организациялары, депутаттар болгаш активтер чагыглар күүселдезинче база-ла чамдык кичээнгейни угландырган. Чагыг күүселдезиниң чоруп турарының дугайында хоорай Совединиң сессияларында, күүском хуралдарында чугаалажып турар. Күүселдениң хыналдазын база организастаан. Эрткен соңгулдаларда киргеи 94 чагыгларның 87-си күүсеттинген.

Ынчалза-даа бистиң чамдык Советтеривисте чагыглар күүселдезинде четпестер үргүлчүлевишаан. Чылдың-на күүсеттинмейн турар чагыглар ам-даа бар. Бай-Тайганың Тээли суурга Культура бажыңын, Таңдының «Тиилелге» совхозка школа тудуун чорудар болгаш өске-даа күүсеттинип болур хире чагыглар амыдырал кырынга боттанмайн барган. Бо чылдың мартта болуп эртиен соңгулдалар үезинде депутаттарга кирген чагыгларны чамдык чер-чер Советтери сессияларга күүседири-биле бадылаза-даа, оларның боттанылгазынче кошкак кичээнгейни салып келген. Республиканың чамдык министерстволары, эргелелдери база район, хоорай, көдээ, суур Советтери, колхозтарның база совхозтарның удуртукчулары чагыглар күүселдезинче кошкак кичээнгей салып турар.

Соңгукчуларның негелде хомудалдарынга дыңнангыр, сагыш-човангыр болуру депутат бүрүзүнге билдингир. Ынчалза-даа чамдык чептүг чылдагааннар-биле чагыглар күүсеттинмейн баар таварылгалар турар. Ынчан депутат соңгукчуларга шыны-биле дорт харыыны бээр хүлээлгелиг. Ол ышкаш депутат кандыг-даа бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының ажылында четпес талаларны, частырыгларны көрүп, билип тура-ла ыыттавайн эртип болбас. Чагыглар күүселдезин удуртукчулар-биле сүмележип турган чорудары таарымчалыг. Депутат күрүне эрге-чагыргазының хоойлуларын болгаш эрге дугайында актыларны, Советтерниң күүскомнарының шиитпирлерин соңгукчуларга үргүлчү таныштырар, ону күүседиринче чоннуң организастаар хүлээлгелиг. Сессияларга чугаалажыр айтырыг талазы-биле чоннуң санал-оналын ап, сессия болурунуң мурнунда соңгукчулар-биле ол ужурашкан турар ужурлуг.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

ТОЖУДА ЧЕР АЖЫЛЫ

Тожуда чорбаан кижилер ону кадыг-дошкун агаарлыг, ажык делгем шөлдер чок, муңгаш эзим ишти, малгаштыг аяңнарлыг кылдыр бодаары ам-даа чадапчок. Ыраккы Тожуда аңныыр-тывыштыг ажыл-биле чергелештир, сөөлгү чылдарда колхозтарның мал ажылы оларның кол ажылы апарган. Колхозтарда мал ажылы ооң чем-суурун тургузарын чайгаар-ла негеп келген.

Сөөлгү чылдарда колхозтар арбай, сула болгаш картофель культураларның бедик дүжүттерин өстүрүп ап турар апарган. 1965 чылда «Совет Тыва» колхоз Тожунуң төөгүзүнде бир-ле дугаар 232 тонна тарааны күрүнеге саткан болгаш үрезин-биле, мал чеми тараа-биле бодун хандыртынган. 1966 чылда районнуң колхозтары ниитиви-биле 1502 тонна тарааны ажаап алгаш, база үрезин болгаш мал чеминге концентрат-биле бүрүн хандыртынган.

Ам часкы хову ажылы, өске районнарда ышкаш, Тожуда база чугула кампания апарган. «Совет Тыва» колхозтуң 2000 ажыг гектар делгем шөлдүг Чалын-Шөлде «Май 1» колхозтуң 1000 ажыг гектар шөлдүг Улуг-Чайлагда ээн чыткан 2000 ажыг гектар шөлдерни ам күүчүлүг тракторлар-биле аңдаргылааш, гадан 15—200 центнер дүжүттү колхозчу механизаторлар өстүрүп ап чаңчыга бергилээн.

Үстүнде шөлдерде ам тракторлар хүн-дүн чок дириңейнип турар. Ийи кадарын, азы аңнап өскен оолдар Бараан Кушкаш, Ак Сарыг-Хува, аныяк уруглар Бараан Шаңнак, Юлия Калзан олар ам күчүлүг ДТ—75-тер-биле төрээн чериниң хөрзүнүн аңдарып, бедик дүжүттү өстүреринге бараан бооп турарлар.

Колхозтар тараа культураларының чаштырылгазын доозупкан. Ам мал чеми болгаш ногаа культураларының тарылгазын доозарынга чоокшулап турарлар.

Ам колхозту механизаторларның сорулгазы болза, тарылгаларның чайгы ажаалгазын чоруппушаан, келир чылдың тарылгазынга чер аңдарылгазын чорудары дүжүт ажаап алыышкынынга белеткенири болур.

Б. ТАМДЫН-ООЛ,
райкүүском даргазы.

Сиген кезеринге белеткел

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинде сиген кезилдезинге белеткел ажылдары чоруп турар. Ам ында сиген кезер машиналарны белеткеп, септеп турар. Белен сиген кезер техниканы мал чеми белеткээр шөлдерже чедиргилээн.

Колхозка мал чемин белеткээр үеде чорудар ажыл планын тургускан болгаш сиген кезилдезиниң үезинде ажылдаар алды звеноларны четчелээн. Оон ынай мал чеми белеткээр ажылга бо звенолардан аңгыда мал ажылдакчылары боттары база киржирлер.

Секретарьлар семинары

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының партия организацияларының секретарьларының семинары дүүн эгелээн. Семинарның кол сорулгазы — партия организацияларының партийжи-организастыг, полит-кижизидилгелиг ажылының дуржулгазы-биле танышкары болгаш моон соңгаргы сорулгалар дугайын чугаалажыры.

Семинарны СЭКП обкомунуң секретары С. К. Тока ажыткан.

СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгунуң—«Совет кижилерниң марксизм-ленинчи мировоззрениезиниң болгаш коммунистиг моралының хевирлеттинери», ВЛКСМ обкомунуң секретары Г. Ч. Ширшинниң — «Аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында», лекцияларын, «Сүт-Хөл» совхозтуң партком секретары эш Шагдыр-оолдуң, ол-ла совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригадазында партия бөлүүнүң организакчызы эш Дажы-Намчалдың дуржулга солчуушкуннуг чугааларын семинарның бирги хүнүнде дыңнаан.

Семинарның киржикчилери ооң дараазында хүннерде масса-политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың дуржулга солчуушкуннуг чугааларын дыңнаар, Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» колхозтуң, дуржулга станциязының болгаш Хову-Аксы суурнуң партия организацияларының ажыл дуржулгазы болгаш ол черлерниң ажыл-агыйы-биле танышар, Кызылдың чамдык бүдүүлгелеринге баар болгаш экскурсияларны кылыр.

КАМГАЛАЛ ХЕРЭЭ — БҮГҮ УЛУСТУҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Армияга, Ужар чүүлге болгаш Флотка дузалаарының эки-тура ниитилелинин VI Бүгү-эвилел съездизи май 31-де бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

ДОСААФ Төп Комитединиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалашышаан, съездиге санал берген кижилер ниитилелдиң республика, область болгаш эге организациялары армияга албан эрттиреринге аныяктарны канчаар белеткеп, чоннуң ортузунга шеңиг эртемнерин канчаар суртаалдап турарының дугайын чугаалаан.

ДОСААФ-тың Хабаровск край комитединиң даргазы **Я. В. Ермолаев** санал бергеш, ДОСААФ клубтарының материалдыг баазазын быжыглаарының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан. Новосибирск областың Купинский районунуң ортумак школазының башкызы **Т. А. Жилякова** школаларга шериг-патриоттуг ажылды курлавырның офицерлери, дайынның хоочун кижилери башкарган турар дугайында бодалын чугаалаан.

Ленинчи комсомолдуң болгаш камгалал ниитилелиниң ниити күш-биле шиитпирлеп турар кол сорулгазы чүл дээрге коммунизм дээш бүзүрелдиг демиселчилерни, Октябрьның чаалап алыышкыннарын партияның баштайгы кыйгырыын ёзугаар камгалап кириптеринге белен патриоттарны өстүрери болур деп, ВЛКСМ ТК-ның секретары **А. Ю. Чеснавичус** бодунуң чугаазын комсомолдуң болгаш ДОСААФ-тың кады ажылдажылгазынга тураскааткан. Ол найыралдың чырыткыланчак илерели болза улуг салгакчыларның революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле аныяктарның Бүгү-эвилел походу болур.

Школаларга шеригге баштайгы белеткелди чорударының чогумчалыын ол чугаалаан. Келир үениң хамаатызынга болгаш дайынчызынга күш-дамыр каңналыышкынын-даа, шериг эртемнериниң үндезинин-даа хамыктын мурнунда школа бээр болган ужурунда, өөреникчилерни шеригнин тускай эртемнеринге ынакшылдыг болгаш ол билиглерни хүндүлеп көөр кылдыр кижизидер херек.

ВЦСПС-тиң килдис эргелекчизи **П. С. Пасечный** чоннуң шериг-патриотчу кижизидилгези профэвилелдериниң, комсомолдуң, спорт болгаш камгалал организацияларының ниити сагыш салыышкыны болур ужурлуг деп демдеглээн. Профэвилелдериниң клубтарын болгаш бажыңнарын ажылчы чоннарның шериг-техниктиг белеткелинге өөредилге черлери кылдыр калбаа-биле ажыглаар хөрү. Профэвилелдериниң чайгы лагерьлеринге элээди уруглар-биле болгаш пионерлер-биле шериг оюннарын, спортчу маргылдааларны үргүлчү чорудуп, «Төрээн чуртту камгалаарынга белен» деп демдектиң нормаларын дужаадыры чугула.

Республиказында камгалал-массалыг ажылдың дуржулгазын Грузиянын ДОСААФ организациязының даргазы **В. Н. Джанджгава** чугаалаан.

Уралчы хоорайларда болгаш суурларда массалыг камгалал ажылын канчаар тургусканының дугайын ДОСААФ-тың Свердловск обкомунуң даргазы **А. В. Орлов** чугаалаан. Областа хөй-ниитиниң күжү-биле 200 ажыг боодалга черлерин, 300 өөредилге класстарын туткан.

ССРЭ-ниң Хамааты камгалалының начальнигиниң бирги оралакчызы, ужар чүүлдүң генерал-полковниги **О. В. Толстиков** съездиге санал берген. Хамааты камгалал талазы-биле билиглерни пропагандалаарынга, ядролуг, химиктиг, бактериялыг чепсектен камгалалга чоннуң белеткээринге ДОСААФ-организацияларының чугула ролюн ол чугаалаан.

Азербайджанда ДОСААФ-тың республика комитединиң даргазы **Д. М. Джавадов** республикада он-он муң кижи камгалал ниитилелиниң клубтарында болгаш белгүмнеринде өөренип турарын дыңнаткаң. Спортчу болгаш шериг-техниктиг ажылдарны чорударынга сөөлгү чылдарда ында улуг тудугларны кылган.

Съездиниң май 31-де болган хуралынга ниитилелдиң Томск область комитединиң даргазы **Г. К. Кустов**, ДОСААФ-тың республика комитеттериниң даргалары: Таджикистанның —**С. М. Шарипов**, Киргизияның — **К. Ш. Матманов**, Туркмениянның — **К. Атаджанов**, партияның Чөөн-Казахстан обкомунуң секретары **Н. С. Филипенко** болгаш оон-даа өскелер база санал берген.

Даштыкы аалчылар—генерал-лейтенант **Стою Стоев** (Болгария), генерал-лейтенант **Дьюла Уста** (Венгрия), генерал-лейтенант **Курт Лобергер** (ГДР), **Марио Родригес Эсиалона** (Куба), генерал-майор **Сандевын Равдан** (Моол), генерал-лейтенант **Францишек Ксенжарчик** (Польша) съездиге байыр чедирген.

Элээн хөй делегацияларның төлээлекчилери май 31-де Таманының мото-адыгжы болгаш Кантемирниң танк дивизияларынга барып, гвардейжилерниң дайынчы өөредилгези, амыдырал-чуртталгазы-биле танышкан.

Съезд дүүн бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

ФОТОРЕПОРТАЖ

Чазаныр цехте

Каа-Хем районнуң амыдырал-хандырылга комбинады Улут-Хемниң кыдыында турар. Орта барган кижи комбинаттың иштинче кирер эжиинде: «Юбилейлиг байырлалга төлептиг ужуражыыл!» деп көскү ужуктер-биле бижээш, азып каан кыйгырыгны дораан-на эскерип каар. Алдарлыг ойнуң байырлалынга комбинаттың ажыл-ишчилери канчаар белеткеп турарыл?

Чазаныр цехтиң ажылының дугайын меңзе комбинаттың директорунуң оралакчызы эш Черноусов таныштырган. Цехте ажыл-иш диңмиттелген. Кижилер бир черде ыяшты чондурган, өрумнээн, хирээлээн: чай-кызыы чок-ла ажылдаан турлар. Чазаныкчыларның көдүрүүшкүнүг ажылдап турары оон-на илдең чорду. Хостуг шөл бүрүзүнде цехтиң ажылчыннарының бүдүрген продукциязын делгеп салган: столдар, сандайлар, шкафтар, а чамдык черлерде ыяш материалдар дээш, чүве-ле хөй! Ыяшныг чыт думчукка хап, кижини бирле арыг иштинде турган дег сагындырып кээр. Сеткилди сергедип кээр бо-ла бүгү үүлдерден үүгле кижиниң оон ыраар хөңү чокталыр.

Семён Килиниин (үстүнде чурукта) ажылдап турары станогунга келдиивис. Чай кадында ооң-биле ажыл-херек дугайын хөөрештивис.

— Планныг даалгалар күүсеттинип турар. Юбилейлиг чыл болганда ону ажырар дээш ораладажыр бо-ла. Ынчалза-даа даараныр цех бо кварталда бистя мурнашкан. Олар планын 107 хуу күүседип турда, бистер үүгле 102 хуу чедирдивис. Ындыг аа, дарга? —дээш кожа турган парторгче ол көрүнду.

— Ындыг харын—дээш, парторг оон ыңай уламчылады. Бистиң хөрээженнеривис шынап-ла эр-хейлер! Дыжын бодавас улус, ынчангаш мурнуку одуругда чорун турарлары ол. Семён веретак кырында чыткан ыяшты хаарыылдап эгелей бергеш, «Бистер база чүткүдер бис» дей тыртып кагды. Каш-ла минута эрткенде бир соңга чаагын хоюглап доозупкаш, ол дараазында ажылче киринкен.

Чыыл тургускулап каан столдарга келдивис. Оларны чазаныкчы Владимир Шарабориң (адаанда, оң талада чурукта) кылган. Ол дөртку разрядтың чазаныкчызы. Эки ажылы дээш, эвээш эвес удаа шаңнал макталды ап келген. Бодунуң бүдүрүлгези дээш сеткил аарын чоруур, ёзулуг эш. Ол юбилейлиг чылда эң-не хөй продукцияны шынарлыг кылдыр күүседир сорулгалыг.

— Пиломатериалдар хиреліг болгаш кылган ажылывыстың шынары база кончуг эвиге сатнатпайын турар. План болгаш хүлээлгелер күүсеттинип-ле турар харын, ынчалза-даа дөө турган столдарны көргер даан, будуктуг ыяштардан кылган—дээш, ол чыыл салгылап каан столдарже айытты.

Чазаныкчы Семён Медведев (адаанда, солагай талада чурукта) бо бүдүрүлгеде дуржулгал ажылчыннарның бирээзи. [illegible] кылган ажылынга каж[illegible]тивтиг үрей кылыышкын туру[illegible] областың бээн. [illegible]рни хүлээп

— «Бурунгар» совх[illegible] дарый подгыгары—арылар өстүджукву Чөөн жактар кылып тур [illegible]пас республика чүвези чок ийи [illegible] юбилейлиг чылда [illegible] удуртукчуларывнир дээн чон ыйкиннери кандыг ол баштактаны-дыр болурул дээр-[illegible]

Парторг-биле [illegible] айтыры берге[illegible]шак ынчаар эргим Нигерия дуврупкан бис. Чарлы[illegible] корүп эрттирта Ефим Нефедов[illegible]гыс ындыг чүүл [illegible]

— Бо цехтиң а[illegible] чылдың он айла[illegible] октябрь 25-ке чед[illegible] хүлээнгеннер бол[illegible] байдалдан алыр[illegible] сөзүн эзлеп шыда[illegible]ге бистиң ажыл[illegible] юбилейлиг чыл[illegible]

С. Ф[illegible]

Авторнуң фотола[illegible]

Июнь 2.
ЫН
рын

СОВЕТ АЖЫЛДАКЧЫЛАРНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Кандыг-даа ажылга эртем-билиглиг, бедик мергежилдиг кадрлар белгеттинер. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы кадрлар айтырынче чугула кичээнгейни угландырып турар. «Көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында Советтер ажылынга мергежилдиг кадрларны быжыглаарын, оларның өөредилгезин, кижизидилгезин экижидерин онзалап айыткан.

Бо чугула сорулганы боттандырар дээш бистиң республиканың чер-чер Советтери совет ажылдакчыларның ажыл-чорудулгазының, өөредилгезиниң дугайында айтырыгны күүсконн хуралдарынга хөй удаа чугаалажып келген. Бо төнүп турар өөредилге чылында Советтер аппарадында ажылдап турарлардан 250 кижи партия өөредилгезинде хаара туттунган. Райкүүсконн даргаларындан 7 кижи партияның дээди школазын бот-өөредилге-биле дооскан. Райкүүсконнар секретарьларындан болгаш килдис эргелекчилериннен 17 кижи дээди, ортумак өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турар. Оон-биле чөргелөштир райхооркүүсконнар чанында чылда 124 шактыг ийи чыл хуусаалыг совет ажылдакчыларның школазын организастаандан бээр ийи чыл ажып турар. Ол школаларның өөредилге программазын тус черлериниң байдалынга таарыштыр тургускан. Ында Советтериниң күүсконнарының ажылдакчылары, килдис эргелекчилери, доктаамал комиссияларның даргалары база өске-даа совет активтер өөренип турар. Ук школаларга социалистиг күрүнеиниң база күрүне эргезиниң дугайында марксизм-ленинизмниң өөредиглери, Совет конституция болгаш оон хөгжүлдези, совет күрүне органнарының ажылчорудулгазының ленинчи принциптери, күрүне эрге-чагыргазының дээди органнары деп темаларга кичээлдер эрткилээн. Ол ышкаш ССРЭ-ниң база эвилелдешкен, автономнуг республикаларның күрүне эргелеринин, район, хоорай, көдээ, суур Советтериниң эрге-хүлээлгелериниң дугайын болгаш Совет чазактың доктаалдарын өөренип турар. Чамдык районнарда школаның өөредилге программазы чедиишкиниг доозулган, түнел кичээлдерни эрттирген. Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда школалар өөредилгезин чогуур үезинде дооскан. Каа-Хем райкүүскомнуң чанында совет ажылдакчыларының школазын (удуртукчузу райкүүсконн даргазы К. С. Очуроол) 50 кижи шыырак билиглиг дооскан. Пропагандистер Д. А. Попов, А. В. Тимофеев олар лекцияларга ак сеткилдиг белеткенип, дыңнакчыларга быжыг билиглерни берген. Улуг-Хем райкүүскомнуң чанында школаны 37 кижи дооскан. Ол школаның пропагандистери Л. И. Хоменко, Н. М. Мареева болгаш өскелер-даа лекцияларга хынамчалыг белеткенип тургаш, кичээл бурузун бедик деңнелге эрттирип келгенин демдеглээр херек.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели совет ажылдакчыларның билиин, ажыл-агыйжы мергежилин бедидер сорулга-биле район, хоорай, көдээ, суур Советтериниң күүскомнарының даргаларының, оралакчыларының, секретарьларының семинарын организастап турар. Аңаа үр чылдарда Советтер ажылын чорудуп келген хоочуннарның ажыл-дуржулгазы-биле таныжып, боттандырза чогуур сорулгаларны тодарадып турган. Семинарлар Советтериниң ажыл-чорудулгазын ханы билип алырынга, мурнакчы арганы ажыглаарынга улуг дузаны чедирген.

Билиг, мергежилин доктаамал бедидип, эрге-чагырганы удуртуп башкарарынга организакчы чоруун көргүзүп турар мурнакчы совет ажылдакчыларын демдеглээри чугула. Сут-Хөл көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы М. К. Даржай, Шагаан-Арыг хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Т. К. Тупикина, Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы О. С. Монге-Баир, Эрги-Барлык көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы С. Ш. Иргит, Хову-Аксы суур Совединиң күүскомунуң даргазы С. И. Яковлев, Сарыг-Сеп көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. М. Берестов дээн ышкаш чоннуң мурнундан Советтериниң удуртур ажылынга каш удаа улаштыр соңгудуп келген ажылдакчыларны чоргаарал-биле адап болур.

Советтер ажылдакчыларының өөредилгезин организастаанында улуг четпестер барын база чугаалавайн барып болбас. Чамдык районнарда тургустунган школалар өөредилге программазын ам-даа дооспаан. Хөй шактар үзүлген. Маңаа Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Бии-Хем районнар хамааржыр. Моон чылдагаанын чүүн-биле тайылбырлап болурул? Ук райкүүсконнарның удуртукчулары кадрлар белеткелинче сагыш салбас, совет ажылдакчыларының өөредилгезин тоон көрбес чоруктан болуп турар.

Хоорай, көдээ база суур Советтериниң ажылдакчылары өөредилгенин кайы-бир хевирлеринге хаара туттунган турар ужуруг.

СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш Советтер ажылын экижитпишаан, оон-биле кады совет ажылдакчыларның өөредилгезин база чогуур деңнелге тургузары чугула.

М. ОНДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улуг инструктору.

МОНГУШ ЧЕЧЕКМАА—бызаа ажаакчызы. Бо ажылга ол беш чыл ажыр ажылдаан. Оон азыралынга турган бызаалар чыл бүрү семис-шыырак, хөй деңзи немелделиг болуп келген. Бо чылын ол 19 бызааны азырап, оларның чайгы семиртилгезинче эгелеп кирип турар.

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң төп сүт-бараан фермазының мурнакчы малчыннарының бирээзи Монгуш Чечекмааның бызааларын чемгерип турарын бо чуруктан көрүңер.

А. Нугуурактың фотозу.

Коммунистер комсомолчулар дугайында

КАТТЫШКАН КҮШ-БИЛЕ

Бистиң фермавыска аныяктарның саны чыл бүрү көвүдеп орар. Чүгле комсомолчулар бисте 12 кижи. Ындыг болганда, аныяктар кол күш болуп бар чыдары олдур. Олар ферманың бүгү ажылынга-даа, боттарының комсомол эге организациязынга-даа хөй чүүлдү кылган болгаш кылырлар. Партияның дузалакчызы — комсомолдуң ол күжүнге даянмышаан, фермада партия организациязы оон ажылынга дуза чедирерин, оон-биле кады оон негелдени күштелдирерин бодунуң чугула сорулгазы деп санап турар.

Комсомол организациязының ажылының дугайында отчётту чоокта чаа партия хуралынга дыңнаан. Комсомол баштыңы Амай-оол Эрес-оол аңаа илеткел кылган. Хөй сүт дээш, инектериниң, бызааларның ажаалда чемгерилгези болгаш семиртилгези дээш, ферманың хөй-ниити ажылы дээш аныяктар эки ажылдап турар. Ферма бо чылдың эрткен дөрт айларында күрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткен. Чартык чылда 310 тонна сүт садар планын ажыр күүседиринің аргазы тургустунган. Бо ажылда аныяктарның үлүү улуг.

Ажыл-ишке улуг чедиишкин—чүткүлдүң, тура-соруктун күжүнде. Оон-биле кады, хөй-ниитиниң ажылынга киржилге дээргө оон ажыл-ишчи шынарын шылган, аңаа дузалап турар. Кажан партия хуралынга аныяктарның хөй-ниити амыдыралынга киржилгезиниң дугайында чугаа чоруп турда, чамдык коммунистер санал бергеш, комсомол организациязы аныяктарның бот-идепкейин көдүрер талазы-биле кошкак ажылдап турар деп шүгүмүлеп турганнар. Ол шын. Ынчалза-даа бистиң аныяктарывыска ажыл дагзырга, олар чажам деп көрбээн, харын улуг тура-сорук-биле күүседип келгеннер. Сорулга болза аныяктарның хууда харыысалгазын бедидери, бот-идепкейлиг чорукка оларны кижизидери, партия организациязы биле комсомолдуң хүн бүрү харылзаазын экижидери болур деп партия хуралы шиитпирлээн.

Комсомол организациязының ажылын моон соңгаар улам экижидип болурунуң аргалары бар. Секретарь эш Эрес-оол ажыл-херекти организастаарынга мергежип орар кижи. Комсомол хуралдарын эрттиреринге, тус-тус комсомолчуларның ажыл-амыдыралы-биле таныжарынга, олар-биле сагыш-сеткилинден чоок чугаалажып билириңге ол база мергежилдиг. Оон ыңай, Эрес-оол фермада бот-тывынгыр уран чүүл болгүмүнүң удуртукчузу хүлээлгезин эки күүседип турар. Чылдың эгезинден бээр олар совхоз төвүнге ийи удаа концерт көргүскен: бирээзин саанчыларга, оскезин — херээженнерге турасказаткан.

Секретарь Эрес-оол аныяктар-биле ажылды солун, утка-шынарлыг болдурар дээш кызып турар, ынчалза-даа активчилерни ажылче эвилелдээрин, оларга даянарын бодунуң ажылынга дуза чедирер күш кылдыр чедир үнелевейн турары четпес. Бир эвес аныяктарның күжүн бүгү ажылга шын, таарыштыр тургузар болза, олар улуг херекти бүдүрерлер.

Партия кежигүнүнүң кандидадынга бо чылын кирген, комсомолчу Татьяна Ондарны ап көрээл. Ол комсомолчуларның политболгүмүнге пропагандистеп турган, ам болгүм өөредилге чылын чедиишкиниг дооскан. Зооветеринарлыг болгүмүнүң кичээлдерин организастап эрттирериңге Татьяна база дузалажып турган. Бисте өске-даа мурнакчы комсомолчулар — хөй-ниитичилер бар.

Ферманың саанчыларының хөй нуруузу ук ажылга дуржулга чок аныяк кижилер. Ынчангаш оларны саанчы ажылдың мергежилинге өөредир сорулганы партия организациязы салган. Чүнүң-даа мурнунда, дуржулгалыг коммунист саанчылар Ондар Норжуңмаа биле Ондар Сенденмаа аныяк саанчыларга ажылының арганын айтып берип, ол партийжи даалгазын төлептиг күүседип келгеннер. Бот-боттарынга дузалажыр, дуржулга солчуушкунунуң кежээлерин организастаар ажылды моон соңгаар доктаамал чорудар сорулгалыг бис. Ону коммунистер болгаш комсомолчулар кады харылап эрттирер.

Улуг Октябрьның бежен чылының байырлалынга чедир бистиң ферма күрүнеге 615 тонна сүттү садар деп хүлээлгени алган турган. Ол дээрге улуг хүлээлге-дир. Ону күүседир дээш бүгү коллектив чаңгыс кижи дег чүткүлдүг ажылдап турар. Алган хүлээлге күүсеттинер дээрзинге бүзүрелдиг бис.

О. ШАҢГЫР-ООЛ,
«Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазында партия эге организациязының секретары.

ДУЖУТКЕ СУУР

Юбилейлиг чылдың чаагай дужудунуң суурун салыр дээш Бай-Тайга районнуң тараажылары күжениишкиниг ажылдап турарлар. Бо чылын эки дужутту өстүрер сорулга-биле суггаттыг черлерге чажылданы хөй чоруткан. 3131 гага кол тараа культураларын тарыыр турган, 4000 га суггаттыг шөлге тараан. Ниитизи-биле бо хүннерде районнуң ажыл-агыйларында беш муң гектарга бүгү тараа культураларын чажып тараан.

Районнуң колхозтар, совхозу ам чиңге-тараа, кукуруза болгаш чаңгыс чылдың сигеннерин тарып турар. Чаңгыс чылдың сигеннерин 1976 гектарга тарыыр планныг. Бо хүннерге чедир 1228 ганы тараан. Картофель болгаш өске-даа ногаа культураларын база тарып олуртуп турар.

ДАГ-АЛТАЙ ОБЛАСТЫН 45 ЧЫЛЫ

МЕҢГИ КЫРЫНДА ХҮН

— Хүн хамыктың мурнунда даглыг меңгилерни чырыдып турар—деп алтай улустуң мерген үлегер чугаазында айтып турар. 1922 чылдың июнь 1-де аңаа автономнуг область тургустунган.

Эрги шагдан укталып келген уржук чиик эвес болган. Ийи дуган, 36 хүрээ, чоннуң ийи хуузу бижиктиг, 28 хуузу карак аарыындан аараан болгаш бүгү области чаңгыс медицина фельдшери. Ындыг уржуктан кыска хуусаада кеззеде адырлыр төлээде, улуг күш болгаш дидим чорук негеттинин келген.

1930 чылда Якоиур шыпаапың көшкүн чурттакчылары колхозташкан. Оларның чаңгызы-даа андазынны болгаш аът-биле сиген кестирер машинаны башкарып билбес болган. Кожазында орус суурлардан оларга дузалап турган. Ам якоиуржулар алды муң гектар хире тарылга черин ажылдан кылып турар. Оларда 30 тракторлар, барык ол хире автомашиналар, дук кыргыыр электрилиг агрегаттар, машина-трактор мастерскаязы, механизастаан элеватор, күчүлүг электростанция бар болган. Тускай эртемнигле — инженер, механиктер, трактористер, агрономнар, зоотехниктер, эмчилер — шуптузу боттарыныы. Олар шуптузу үжен чылдарда аът-биле сиген кестирер машинаны шиңгээдип ап шыдаваа хуулгаазыныыг чүве кылдыр бодап чораан малчыннарның уруглары-дыр.

Ам области 35 эмнелгелерни туткан болгаш ийи чүс хире фельдшер-акушер пунктуларын, божулга бажыңнарын ажыткан. Үш чүс ажыг алтайлар медицина эртемин чедип алган. Малчыннарның уруглары чурттуң хөй дээди өөредилге черлеринде өөренип турар. Ам даглыг Алтайда бодунуң башкы болгаш эртем-шинчилел институттары, медицина, башкы болгаш тудуг училищелери, технологтуг болгаш кооператив техникумнар, 34 ортумак, 62 сес чыл болгаш 126 эге школалар бар болган. Октябрь революциязының мурнунда бодунуң бижин чок чораан областа ам совет чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери, бодунуң ном үндүрер чери бар апарган.

Даглыг Алтайның экономиказы дүрген быжыгын база хөгжүп турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери чыл келген тудум-на көвүдеп, чурт үлетпүү хөгжүп турар. Областың ажылнышчилери боттарының алдарлыг юбилейин бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш шудургу демиселдің байдалында уткып турар.

(СЭТА-ның корреспондентизи).
Горно-Алтайск.

Мергежил биле идепкей

Саанчы Кувискаал бир эртен өөнден үнүп келирге, дүүнгү чаашкын ам-даа чагбышаан турган. «Мындыг кончуг соокка чаш бызаалар кайын шыдаар» деп бодал-биле ол инектеринче маңнап чорупкан. Чеде бээрге, шынап-ла, бир аарыг бызаа өлүп калган болган. Өске бир бызаа кежүй берген, тургузарга-даа хоржок. Бүгү бызаалар дидирээр. Арай бакшырай берген бызааны чүктээш, өөнге эккелген. Оон база бирээни, ийини, үштү... өөнге эккеп алган. Бызаалар өгге сыныыпастаан. Уруг кожаларынче маңнап баргаш, бызааларны өглериңге чаашкын эрткиже тургузарын дилеп чугаалагылаан. Малчыннар ак сеткилдиг кыстың оозун үүлдүг деп көрүп, 150 ажыг бызааны өглериңге киирип алганнар. 1953 чылда үш хонукта чаап эрткен хаттыг чаъс үезинде комсомолчу кыс бызааларны ынчаар камгалап алган.

Бо дээрге хөйнүң херээ дээш ак килдиинин, аңаа бердингениниң ...ни-дир. Дээр аязы берген соонискаалдың өөнге хоочун саанчы Ханды киирип келгеш, чу... ...ргыш човаашкынындан ...робайн барды. Эки бол... ...ыяк кижи ындыг арыг, ...г чоруур херек. ...ык, чонуңа төлеп... ...чоруур сен.

...ын ол чылыг сос... ону улам угаан базымче үдээн ...ган. Кандыг-даа ...ажылга ынаандан,

...нь 2.

...ІН

...РЫН

кызымаандан төрүттүнер. Бир эвес кижи ажылдың чугулазын, оон ужурдузазын эки билир болза, оон идепкейи хайнығып, ажыл-ишке кежээ, шалып апаар. Мергежил биле идепкей дүүшкениннен ажылдың чедиишкини тыптыр.

Хомушку Сүмбуевна Кувискаал «Чыраа-Бажы» совхозтуң фермазынга он чеди чыл иштинде саанчылап келген. Мергежил болгаш чедиишкин чаңгыс черге таптап турбас, чыл келген тудум өзүп, бедип турар. Эрткен чылдар Кувискаалдың амыдыралынга чедиишкиннериң, өөрүшкүнүң чылдары болган. Саанчыдан чүү негеттинерил? Элбек сүттү саары. Инектерни эки чемгерип, эң ыңнамчалыг ажаар. Хөй чылдарда саанчылап келген дуржулгазындан Кувискаал ол бүгүнү ылап билир.

Баштайгы саанчылаан чылында бир инектен-не чылда 800 кг сүттү ол сагган. А эрткен чылын 2 муң кг ажырыпкан. Кувискаалдың сагышсеткили хайнығып, күзеп чоруур үүлү—совхозка хөй сүттү бээр симменталь уксаалыг инектерни хөй-биле өстүрери бүдүрери чыл келген тудум-на көвүдеп, чурт үлетпүү хөгжүп турганын ам-даа утпас:

— Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чорааш, оон киржикчилериниң дуржулгазыбиле танышкаш, магадаан мен. Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының көргүзүглери-биле бодумнуң ажылымны деңнештир бодаарымга, чөгенчиг болур-дур.

Харын-на оон соонда Хомушку Сүмбуевна инектериниң сүткүрүн көвүдедир талазынче бодунуң бүгү бодалын углап, бо хүннерге чедир ол дээш тулчуп келгеш, амгы чедиишкиннерни чедип алганы ол-дур.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери найыралдыг коллектив. Ол ферма коммунистиг күшдажыл коллективи деп бедик аттың төлептиг эдилекчизи. Ында кижилер ажылы хей барбаан, чаагай үре-түнелди берген. Оон эн улуг өөрүшкүзү ол. Харын-на оон ужурунда эрткен чылын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ону чазактың дээди шаннадылы—Ленин ордени-биле шаннаан. Кижиниң чедип алган чедиишкини — оон дүрүм ёзуугаар чоргааралы. Ындыг-даа болза, чедиишкинге таалап, аңаа менээргенип, божургаар сеткил Кувискаалда бичии-даа чок.

Саанчылап келген үезиниң дургузунда сес аныяк уругларны саанчының нарын, берге херээнге ол өөреткен. Оон өөреникчизи Моңгуш Өшкү-Саар ам дуржулгалыг саанчы. Кожа ферманың саанчылары Шык-Бажы фермазынга аалдап келгеш, Кувискаалдың база өске-даа саанчыларның ажыктыг чүүлдерин өөренип ап турарын айтыр херек. Бай-Тайганың, Барыын-Хемчиктиң саанчылары мурнунда чылдарда аңаа база келгилеп, саанчыларның дуржулгазын көрүп, сүмелерни ап тургулаан.

Хомушку Кувискаал 1954 чылда ССРЭ-ниң Москвада Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге чорааш, оортан чедип келгеш мынчаар чугаалап турганын ам-даа утпас:

— Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чорааш, оон киржикчилериниң дуржулгазыбиле танышкаш, магадаан мен. Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының көргүзүглери-биле бодумнуң ажылымны деңнештир бодаарымга, чөгенчиг болур-дур.

Харын-на оон соонда Хомушку Сүмбуевна инектериниң сүткүрүн көвүдедир талазынче бодунуң бүгү бодалын углап, бо хүннерге чедир ол дээш тулчуп келгеш, амгы чедиишкиннерни чедип алганы ол-дур.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери найыралдыг коллектив. Ол ферма коммунистиг күшдажыл коллективи деп бедик аттың төлептиг эдилекчизи. Ында кижилер ажылынга чаңгыс өг-бүленин кежигүннери дег эптиг. Олар шуптузу чаңгызы, а чаңгызы—шуптузу дээш деп принцип-биле ажылдап турар.

Ферманың саанчылары кызыл булуңга чыглып келгеш, лекция, беседа дыңнаарынга, зоовет болгумге өөреренирінге ынактар. Ында саанчыларның, кадарчыларның хөй кезии аныяктар. Олар солун программалыг концертти белеткеп алгаш, кожазында фермаларга, Чыраа-Бажы суурнуң ажыл-ишчилеринге сонуургады бээр чанчылдыглар. Ол бүгү ажылдарның кол-ла организакчыларының бирээзи Хомушку Сүмбуевна Кувискаал.

Фермада Хомушку Кувискаал, Карасал Таан, Моңгуш Өшкү-Саар болгаш өске-даа саанчылар электри саалдалыг аппарат-биле бирээзи-ле 25 инекти саап турар. Ынчангаш оларның көргүзүү чаңгыс аай. Эрткен чылын кижи бүрүзү-ле бир инектен чылда 2870 кг сүттү саап алган. Бо байырлалдыг чылда олар ол санны 2950 кг чедирер деп хүлээлгени алган.

Бо чылдың бирги кварталының түннели-биле алырга, Х. Кувискаал үш айлар иштинде бир инекке онаштыр 568 кг сүттү сагган аазы план 101 хуу күүсеттинген, а апрельдің планын база ол ажыр күүсеткен.

Хомушку Сүмбуевна фермада партия бөлүүнүн организакчызы, ында коммунистерни баштап турар, бо хүлээлгезин эки күүседип, партияның идегелин төлептиг шыныдар дээш оон улуу-биле кызыл ажылдан турарын коммунистер көрүп турар.

Бо юбилейлиг чылда Шык-Бажы ферманың ажыл-ишчилери алган хүлээлгелерин күүседип шыдаарынга бүзүрелдиг, аңаа магадылал—Хомушку Кувискаал ышкаш мурнакчы саанчыларның эрес-маадырлыг ажылы ол-дур.

А. САЛЧАК.

КОЛХОЗЧУ ТУРГУЗУГНУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫН 50 ЧЫЛЫНГА

Октябрь революциязы бистиң чуртка тиилээн соонда, көдээ ажылагыйны чаарты тургузарының сорулгазы кол айтырыгларның бирээзи болу берген. Көдээниң амыдыралынга болган чаартылгаларның нарынын болгаш улуг хемчээлдиин Тыва АССР-ниң чижээнден-даа көрүп болур. 20 чылдарның сөөлгү үезинде Тыванның экономиказының байдалы хөй укладтыг турган. Оон кол үндезинин ядыы араттарның быдаргай, патриархалдыг ажыл-агыйы тургускан. Социалистиг уклад ынчан чаала хевирлеттинип тургустунарының үе-чадазынга турган. Тывага улус-демократтыг тургузугнун үезинде феодалдарның болгаш кулак байларның талазындан көдээниң ажыл-ишчилериниң күжүн халас ажыглаарын болдурбазынче кичээнгейни салган. Ядыы араттарның амыдыралы көскузү-биле экижип эгелээн. Ынчалзадаа оларның амыдыралының үндезин чаартылгазы чүгле көдээ ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазының үезинде чедип алдынар.

Ындыг чаартылганың эң шын оруун В. И. Ленин бодунуң кооператив планында айыткан. Ынчангаш ТАР-ның көдээ ажыл-агыйының социалистиг чаартылгазының үндезининге ленинчи кооператив планы кирген. Тыванның Араттың Революстуг намының 1929 чылда болган VIII съездизи чурттуң капиталистиг эвес оруктан хөгжүүрүнүң курузун тода айыткан. Кооперастыг тургузуушкуннуң тодаргай сорулгаларын партия ынчан тодараткан.

Съездиниң шиитпирин ёзугаар 1931 чылда феодалдарның малын болгаш эт-хөреңгизин хавырган. Ядыы араттар ол чугула ажылга идепкейлиг киришкеннер. Феодалдарның политиктиг эргезин казып, өнчү-хөреңгизин хавырган чорук кооператив шимчээшкининиң күштерингe идигни берген. Тыванның Араттың Революстуг намы чаа амыдырал дээш бодунун демиселинге, орус суурларга ажылын калбартып чорудуп турган ВКП(б)-ниң район организациязының талазындан доктаамал деткимчени ап турган. Орус суурларга чурттап турган коммунистер болгаш ядыылар 1928 чылда Тывага бир-ле дугаарында бөдүүн коллективтиг каттыжыышкыннарны тургузуп эгелээннер.

Улуг-Хемде Торгалыг суурнун тараачыннары коммунистер Ф. Казанцевтиң, И. Пахомовтун, И. Ореховтун база өскелериң-даа инициативазы-биле Тывага бир дугаарында «Күш-ажылдың хостуу» колхозту 1929 чылдың майда үндезилеп тургускан. Орус чон чурттакчылыг суурларга оон соонда 1930 чылдың март 15-ке чедир шупту 10 көдээ ажылагый артельдери тыптып келген. Орус суурларга колхозтарның тургустунганы болгаш оларның улам ыңай быжыгыышкыны көшкүн амыдралдыг тыва чонга улуг салдарны чедирген. «Күш-ажылдың хостуу» (Торгалыг), «Кызыл-тараачын» (Туран), «Кызыл партизан» (Сосновка), «Октябрьның 14 чылы» (Сарыг-Сеп) баштайгы көдээ ажыл-агый артельдериниң ажылының эки дуржулгазын, коллективтиг ажыл-агыйның артык күштүүн араттарга деңнеп көргүзер талазы-биле партия улуг ажылды чоруткан.

Тыванның Араттың Революстуг намының Төп Комитеди, кожуннар комитеттери болгаш тус-тус черлерниң эрге-чагырга органнары байлар-биле демиселди күштелдиргеш, күш-ажылчы араттарның ортузунга ажылды калбарткан. Коллективтиг ажылагыйның эрге-ажылынга дүүштүр үндүрүг болгаш чээшкин политиказы өскерлип турган. Хөй эвес малдыг ядыы араттарның эвээш эвес хуралдары бүгү республикага болуп эрткилээн. Ынчаарга коллективтиг бөдүүн каттыжыышкыннарны тургузарын хөй-хөй араттар деткип турарын ол хуралдар көргүскен.

ССРЭ-де колхоз тургузуушкунунуң дуржулгазын болгаш Тываның туруп турар байдалын өөренип көргеш, тараачыннарны— көдээ ажылагый артельдеринге, мал ажылдыг араттарны — эштелгелерге киирериниң эптиин ТАРН көрген. Көдээниң ажыл-ишчилериниң коллективтиг ажыл-агыйже шилчилгези оожум болурун Тываның экономиктиг онзагай байдалы көргүзүп турган. Феодалдар болгаш кулак байлар колхозчу шимчээшкинге шыңгыы удурланып турганнар.

ТАР-га колхозчу шимчээшкиниң 1944 чылга чедир үези коллективизацияның бирги үе-чадазы болган. Ол чылга чедир ТАР-га 4 күрүне ажыл-агыйы, 21 көдээ ажыл-агый артели, 123 көдээ ажыл-агыйның эки-тура эштелгези, дуржулга станциязы тургустунган турган. Тараачын болгаш арат ажыл-агыйларның 22 хуу хирези коллективтиг ажыл-агыйларга кирген.

Коллективизацияның шиитпирлиг үези Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки-тура-биле каттыжып киргениниң соонда эгелээн. Коммунистиг партия ленинчи национал политиканы удуртулга болдурбушаан, чурттуң аныяк облазынга боттуг дузаны чедирген. Тыва автономнуг областың тургустунганынын соон дарый, чүгле бир ай болганда, ССРЭ-ниң Улус комиссарларының чөвүлели Тываның көдээ ажыл-агыйынга туза көргүзер хемчеглерниң дугайында доктаалды хүлээп алган. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдери Совет Тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезинге хөй талалыг дуза көргүзер хемчеглериниң элээн каш доктаалдарын сөөлгү чылдарда база хүлээп алгылаан.

Партияның болгаш чазактың шиитпирлериниң дүүштүр, янзы-бүрү чүүктү Тываже сөөртүрү 1945 чылдан эгелеп көвүдээн. Усинск оруунче углай Абакандан үнүп турар машиналарның саны хөй апарган. Социалистиг күрүнеиниң хун бүрү чедирип келген дузазы улуг коллективтиг ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын дүрген темп-биле тургузарының аргазын областың партия организациязынга берген. Тываның көдээ ажыл-агый колдаан районнарынга чаа техника-биле чепсегленген МТС-тер 1945—50 чылдарның иштинде тургустунган.

Совет Тываның коммунистериниң колхоз тургузуушкунунуң тиилелгези дээш ажылынга кол черни областың ийи дугаар партия конференциязы (март 1948 чыл) ээлээн. Ынчангаш калбак коллективизацияны чорударынче партия организацияларын конференция углаан.

1948 чылдан эгелеп көдээниң ишчилери колхозка массалыы-биле киирип эгелээн. Мурнунда тургустунгулаан эки-тура эштелгелер ынчан база-ла колхозтарже чоорту шилчип киргеннер. Араттарның колхозтажып каттыжарынче чүткүлү кайы хире улуг турганын Чөөн-Хемчикте «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң тургустунганының чижээнден көрүп болур. Областың партия организациязының удуртукчу болгаш организакчы ажылының түннелинде база Коммунистиг партияның кайгамчык улуг дузаламчызының ачызында Совет Тываның чону көдээ ажыл-агыйны коллективизастаарын 1953 чылда колдуунда дооскан. Ол үеге чедир, улгаттыр каттышкан 87 көдээ ажыл-агый артельдеринге 15 муң ажыг ажыл-агыйлар кирген, азы ол 93 хуу болур. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин 12 МТС-тер хандырып турган. Оон-биле кады совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы база быжыгып турганнар. Коллективизацияны доозуп турар өйде Тываның бүгү колхозтарынга, совхозтарынга, МТС-теринге партия организациялары тургустунгаш, ажылдап турган. Социалистиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге 2600 ажыг коммунистер болгаш 5 муң хире комсомолчулар ажылдап турган.

Тываның партия организациязының чедиишкиниг шиитпирлээн бир кол чугула болгаш берге айтырыы болза көшкүн араттарны сууржуң чурталгаже шилчиткени болур. Сууржуң байдалче шилчилге Тывага 1949 чылдан эгелээш, колдуунда-ла 1959 чылда доозулган деп санап болур. Колхозтарга ол чылдарда тургустунган бажыңнар коллективизация мурнунда турганындан 2,5 катап хөй. Мурнунда кандыг-даа бажың чок турган черлерге школаларлыг, клубтарлыг, столоваяларлыг, эмчи пунктуларлыг, бүдүрүлге туудуларлыг он-он чаа төптер туруп келген.

Сууржуң чурталгаже шилчээнинин соонда малчын араттар чер ажылын база эки кылып билир апарган. Чоннуң билиг деңнели бедээн. Ажылды бир дем-биле кылыр чорук күш-ажылчы араттарның амыдыралын экижидип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. 1931 чылдың даңзызы-биле алырга, ТАР-ның көдээ ажыл-агыйынга 1015 андазын, 4909 илиир (колдуун ыыштан кылган), 50 сеялка, 208 жатка, 355 сиген кезер машина турган. 1965 чылдан эгелеп Тыва АССР-ниң колхозтарының, совхозтарының шөлдеринге 2580 трактор, 1105 комбайн, 2068 чүк машинаны болгаш хөй саныг өске-даа техника ажылдап турар апарган. Ынчангаш ам Тыва механизастаттынган мал, чер ажылдыг республикаже шилчээн.

Тывага колхоз тургузуушкунунуң үезинде культура революциязы база боттанган. Оон бир коску херечизи болза бижик билбес чорукту узуткааны болгаш күш-ажылчы көдээ интеллигенцияны тургусканы болур. Чижээ, 1965 чылда Тываның колхозтарынга болгаш совхозтарынга башкыларның, эмчилериниң улуг отрядыбиле кады 500 ажыг агрономнар, инженерлер, механиктер, экономистер ажылдап турган.

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) база май (1966 чыл) Пленумнарының болгаш XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери Тываның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң чаа перспективаларын ажыткан. Колхозтарның, совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыдарының, белеткелдер системазын өстүреринин, планнаашкынны чаартырының, экономиктиг идиг бериишкиниң хемчеглери эң улуг ужур-дузалыг болган. Ол бүгү болза, колхозтарның, совхозтарның экономиказын быжыдар арганы берген. Чүгле эрткен чылын безин колхозтарга бир кижихунүнүң төлелгези 21 хуу чедир өскен.

Тываның колхозтар, совхозтарының ишчилери ам Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартканнар.

Б. БАЖУТИН,
Кызылдың башкы институдунуң марксизм-ленинизм үндезиннериниң кафедразының эргелекчизи.

Көдээ тудуг

Хоочун тудугжу

«Шекпээр» совхозтуң тудуг бригадазын хоочун тудугжу Монгуш Белек-Байыр удуртуп турар. Шапкын Хемчиктиң агымы-биле чарышкан дег, ооң унун дургаар баштайгы бажыңнарның таваан салып, балды, хирээ даажы чаңгыланып эгелээн хүнден бээр тудуг ажылындан ол чарылбаан. 28 чыл дургузунда тудуг ажылынга... Бо дээрге эвээш эвес үе-дир.

М. Белек-Байыр чүгле балды-биле бажың кертип тудар эвес, колхозчу чонга стол, сандай, шкаф ышкаш бажың херекселдерин хөйну чазап берген.

Бо юбилейлиг чылда ооң 12 кижи составтыг бригадазы малчынларга чуртталга бажыңнарын тударынче күштү салган. Эрткен дөрт айларда 4 малчын өг-бүле чурттаар 4 бажыңны кышталарда тудуп доозкан. Ам беш дугаар бажыңны тудуп доозарының кырында келген. Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Х. МОҢГУШ.

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг хоорайында № 586 өскүүн чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжу бригадалары бүдүрүлге онаалдазын ай санында күүседип, чамдыкта оранчок ажырыпдаа турар.

Хуусаа бетинде

Оларның аразында № 1 бригада бригадалар аразында чарышка бирги черни эзлевишаан турар. Бо чылын дуржулгалыг тудугжуларның холдары-биле ийи квартиралыг дөрт бажыңны болгаш элээн каш немелде тудугларны ажыглалга киирген. Бригаданың тудугжулары апрель айда черле эки ажылдааннар. Шууштурулгалыг методту ажыглавышаан, тудугларга бүгү ажылдарны комплексилиг күүседип турган. Тудугжуларның күш-ажылчы сагылга-чуруму, салдынган сорулганы күүседири дээш харыысалганы медереп билири — апрельдиң планын 171 хуу күүсеткининден кестүп турар.

Ам үеде бо бригада Чаатының бойдус чурумалдыг черинде чаа пионер лагериниң тудуун кылып турар. Аңаа спорт шөлү болгаш суг бассейни база турар. Ук лагерьни июнь айда ажыглалга киирер дээш тудугжулар чай-шөлээн чок ажылдап турарлар.

И. ЦЕЛИЩЕВ.

Бызаңчылар шылай берди

Эрзин районнуң Нарын ортумак школазынга 50 өвереничи турар интернатты бо чылын тудуп турар. Ону «Коммунизмче орук» колхозтуң тудугжулары сентябрь 1-де доозуп, ажыглалга киирер деп хүлээнгеннер.

Тудугжулар хүлээлгезин күүседир дээш кызып оралдажып турзаа, ук тудугнуң темпизи оожумнаан. Тудугнуң фундаментизин энир чылын-на салган, ханаларын орту киир тургускан. Бо чылдың апрельден бээр тудугжулар база катап организастыг ажылдап эгелээн. Ынчалза-даа тудуг материалдары үзүктелип турарындан тудугжуларның хайныышкынныг ажылы ара соксап турар. Май 10-дан бээр тудугжулар ажыл чок туруп берген. Чудук кажан дүжүртүнер ирги дээн тудугжулар хүн келирге-ле, тудугнуң чанында барып манап, «тудуг ыяжы манаар дээш шылагзына бердивис» дижип турарлар.

Бир эвес колхозтуң баштаар чери, тудуг бригадазының бригадири эш Нордуп тудуг ыяжының сөөртүлгезин үзүктелдирбээн болза, тудугнуң ханалары дооступ, ооргалары салдынган турар ийик. Интернатты келир өөредилге чылының эгезинде ажыглалга киирер дээр болза, бир үүлүнде, тудуг материалын ам чаңгыс хүндедаа үзүктелдирбес, ийи үүлүнде, амгы 6 кижиниң кырынга тудугжуларны немээр болза чогуур. Бо хире хожудап келген тудугну ындыг эвээш кижи канчап-даа доозуп шыдавас.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Күш-ажылчы өөрүшкү

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозу капитал тудуг планын элээн каш чылдарда күүсетпейн келген. Ооң кол чылдагааны болза тудуг ыяжы чедишпези турган. Совхозтуң бо чылгы даалгазы база улуг. Салбырлар төптеринге чуртталга бажыңнарын, культура албан черлерин тудары көрдүнген. Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы эзлчээнге тудугжулар база киришкен. Бергелерден уштунарының аргазы чүдел?

Тайгада ыяшты белеткээш суурларже сөөртүр орук чок. Бир эвес ыяш белеткээр участоктан орукту аштап, чазаар болза, хөй кубометр тудуг ыяжын алыр арга тыптыр. Ындыг орук-тудуг совхозтуң ажыл-агый планында көрдүнмээн, ынчангаш тускай хөрөңги база чок. Байдалды эдерде хөй-ниитиниң санал-оналын билип алыры чүгүл. Совхозтуң дирекциязы, ында партком, ажылчын комитет салбырларда ажылчыннар-биле сүмелешкен. Бир эвес хөй-ниити эгелээшкинге воскресник чарлаар болза, аңаа күзелдии-биле киржирин хөй-хөй кижилер саналдаан.

Совхозтуң партия комитединиң активиниң хуралынга хөй кижилер киришкен. Көдээ Советтер даргалары, чер-черлерде партия эге организацияларының секретарьлары болгаш салбырларда удуртукчулар тодаргай даалгаларны алганнар. Олар воскресникче үнер кижилерниң ажылын организастаннар.

Тайганың кадыр-берт, хаяштыг черинче бульдозерни болгаш тракторну баш удур чоруткан. Чүге дээрге воскресник чарлаан хүн келген кижилерниң кылыр ажылын ол бичии бригада баш удур белеткээр сорулгалыг турган.

Совхозтуң проравы О. Салчак улуг арт ажар чеди километр орукту таарыштыр эрттирерин көрүп, инженер санаашкыннарны кылган. Эш Окчааның башкарганы бульдозери хая-дашты кизиредир буза булгап, ыяштарны дазылындан тура тырттырып, ооң соондан тракторлар каскан черни дескилеп турган.

Воскресник чарлаан эртен совхозтуң ийи чүс ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ырлыг-шооруг чедип келгеннер. Ажылдаар кижилер дөрт бригадага үүлгеш, бот-боттарын чарышче кыйгырып, катты-хөглүг ажылдап кирипкеннер. Бирги черни эзлээн бригадага Кызыл тукту тывыспышаан, акша шаңналын тыпсыр деп шиитпир үнген. Орукту бергезиниң аайы-биле участоктарга үлээн. Ажыл-иш-даа хайныгып үнген. Орук тудугжуларының чепсек-херексели ындыг кончуг болбаазырангай эвес-даа бол, хүүрек, кускун-хаай туткан кижилер машина маңнаар орукту дескилеп, ээн чыткан черни чагырып, чаартып ап кирипкеннер.

Совхозтуң Бай-Тал салбырының ишчилери бо чылын чаа клубтуг болурун күзээннер. Ынчангаш олар эң кызымак ажылдап хүнзээннер. Чүге дээрге клубтуң тудуунга херек ыяшты бо орук-тан сөөртүр-ле болгай. Чарышкан, эш-хуузу-биле маргышкан бригадалар бот-боттарын сорук киирип, чаа-чаа сорулгаларны мурнунга салып турганнар. Баштайгы хүннүң төнчүзүнде ажылды түүнээрге совхозтуң төвүнден келген бригада шылгараан.

Орай кежээ одаг долгандыр олурупкан тудугжуларның ыры чоокку сыннарга, аргага үр-ле чаңгыланып турган.

— Удуй шаап алыр-дыр. Эртен дең бажы шара-хире, даш бажы сарыг-шокар турда уламчылаар бис — деп, директор эш Түрген-оолдуң үнү дыңналган.

Ийиги хүн орук тударынга «чаңчыгыш» келген ажылчыннар улам күженишкининг ажылдаан. Ол хүн бай-талчылар шуглуп үнген.

Ам Биче-Шуй деп черже орук ажыттынган. Ол хүн-не ыяш сөөрткен ийи автомашина тудуг гайы сен дээш хапкан.

Удавас ыяш белеткээр участокка пилорама тургузар. Ынчан аңаа ыяш дилдирип белеткээш, тудуг шөлүнче чорудар апаар. «Тээли» совхозтуң ишчилери капитал тудугнуң планын күүседир сорулганы салганнар.

В. МИТРЯШКИН.

Тээли—Кызыл.

МАТЕРИАЛДЫГ БОЛГАШ МОРАЛЬДЫГ ИДИГ БЕРИИШКИННЕРИ

Кижи үүг дээш—ниитилелдиң азы бодунуң хууда чаагай чоруу дээш чурттап база ажылдап чоруур бе? — кижи төрелгетенниң дээре төлээлекчилериниң угаан-бодалын чүс-чүс чылдарда дүвүредип келген этиктиг айтыыг ол-дур. Олар бо айтыыгны теория талазы-биле угаап көөрүн оралдажып чораан. Бо мөңгеде туруп келген айтыыгны чүгле социализм үезинде херек кырында шиитпирлеп турар. «Кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнүң ажылдаан шаа-биле» деп принцип кижилерниң ниитилел болгаш хууда мораль болгаш материал талазы-биле эрге-ажыктарын чаңгыс аай кылдыр каттыштырар арганы берип турар.

Капитализм үезинде күш-ажылга бооп шыдавас мораль талазы-биле күчүлүг идиг бериишкиннерин бүдүрүлгениң чепсек-херексел-деринде ниитиниң өнчүзүнге үндезилеттингген социалистиг тургузуг төрүткен. Совет ажыл-ишчи ниитилелдиң чаагай чоруунга ажылдавышаан, бодунга база ажылдап ап турар деп үвени медереп турар. Ооң күш-ажылы бүгү улустуң чаагай амыдыралын бедидеринге барып турар. Ол чаагай амыдырал бедик болган тудум-на, совет кижи эки чурттаар, күш-ажыл төлевирин болгаш хереглелдиң ниитилел фондуларындан халас кежиктерни улам хөйну ол ап турар.

Бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарынга хуузунуң эрге-ажыктарын медерелдиг чагыртыры социализм чуртунга албадаашкын шынарлыг болуп шыдавас. Антикоммунизмниң идеологтары ону албадаашкын шынарлыг дээр үвени бузүредирин оралдажып турары биллингир болгай.

Капитализм үезинде байдал оон өске. Эрги моральдың бүгү нормаларын бодунга мөөннеп алган буржуаз «мерген чорукка» социал-утопистер бүгү чүткүлдүү-биле чөптүг удурланып келген. Капиталистиг делегейде аажы-чаң принциптери үүг үвеге үндезилеттингенил? Бүдүрүлгениң чепсек-херексел-деринде хуунуң өнчүзүнге үндезилеттингени биллингир болбайн аан. Бүдүрүлгениң чепсек-херексел-деринге хуунуң өнчүзү бодунуң хууда эрге-ажыктарын бедик көөр чорукту минута, секунда санында төрүдүп турар. Шаандагы болгаш амгы мөлчүкчү ангыларның моралының кол үндезини болза, шуут хуунуң эрге-ажыын хараар чорук болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Амгы буржуаз идеологтар кара сагыштыг болгаш хуузунуң эрге-ажыын хараар чорукту кижи депшилгезиниң кара чаңгыс шимчедикчи күжү кылдыр чарлаарын үргүлчүлевишаан. Харын оон туржук, социалистиг бүдүрүлге харылзааларының чогаадыкчы күчүзүнге чигзинер чорукту көргүзерин олар оралдажып турарлар. Чижээ, «Нью-Йорк геральд трибюн» солун социализм «кижиниң бүдүжүн болгаш бүдүрүкчүлүг чорукту көвүдериниге хандыкшылдыг чылдакты тооп көрбес-тир» деп чулчуруп турар. Амыдырал болу, социалистиг тургузуушкунуң практиказының болу, чартык үс чылда совет экономиканың күчүлүг хөгжүлдези ол хоозун бодалдарны шуут буруу шаап турар.

Барык чартык үс чылдың мурнунда мөлчүгделдиң бектээшкинин ап октапкан Совет күрүнениң хамаатызының ниити болгаш хуузунуң эрге-ажыктары чаа социалистиг тургузугга үүлдешкен чаа утка-шынарбиле доллуп турар. Бистиң ниитилеливис ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралының дугайында доктаамал сагыш салыышкыны чокка хөгжүп шыдавас, үүге дээрге, ниитилел болу ажылчы чоннарның ниитилели-дир.

Бир-тээ кижилериң мөлчүкчүлерге болгаш мөлчүттүргеннерге хуваатынар чоруу чок болганда, тус-тус социал бөлүктерге тамчыктыг байдалды тургузарынга үндезин ССРЭ-де чок болгаш туруп-даа шыдавас. Ындыг болганда, социализм үезинде ниитиниң эрге-ажыктары кижи бүрүзүнүң хуузунда эрге-ажыктарының дугайында бүгү хемчегниң сагыш салыышкынын каттыштырып турар. Өске талазында, хуузунуң эрге-ажыктары база оон өске утка-лыг болуп турар. Капитализм үезиндегизи ышкаш, хуузунуң эрге-ажыын хараар болгаш кара сагыштыг чорук оон үндезининде салдынмаан. Капитализм үезиниң ындыг чүткүлдериниң орнунга, социализм үезинде бодунуң энергиязын болгаш аргазын ниитилелге бээр, хүндүткелди болгаш чаагай алдарны чедип алыр, өскелерге үлегер-чижек болур күзел тургустунуп турар.

Экономиктиг темаларга

Ындыг болза-даа күш-ажылчы инициативаны хөгжүдери-биле ниитилелдиң бүдүрүлге амыдыралынга үүгле чаңгыс медерелдиң бодунуң ролю четпес. Ажылдакчы бүрүзү бодунуң чарыгдаан күш-ажылы биле ооң төлевириниң аразында харылзааны тодаргай медереп билген турары база негеттинип турар. Ол харылзаа ылаптыг болгаш көскү болган тудумна, бүдүрүлгеге ажылдакчының ажыл-агыйжы хамаарылгазын улам күштүү-биле быжыглап, бодунуң күш-ажылының түүнелдеринге ол улам улуу-биле сонуургалдыг болур. Ооң ужурунда социализм үезинде мораль бодалдар-биле, ниитилелдиң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкын-биле ажылдакчыга негеттинип турар күш-ажылдың эң дээре арга-методтарын материал талазы-биле хары угда леткип шаңнап турар. Ол чорук экономиканы хөгжүдериниң идегелдиг чепсээ болур угаан-бодал болгаш материал талазы-биле чылдактарны амыдыралга тудуштуруп холбаштырарын база болдуруп турар.

Материал талазы-биле хуузунда сонуургал объективтиг үүл, үүге дээрге, кижилериң амыдырал хереглелдерин хандырарының эргежок чугулазы-биле оон болдунуп турар. Ындыг болза-даа ол эргежок чугула чорук, бир эвес бүдүрүлге коллективиниң эрге-ажыктары-биле, бүгү улустуң эрге-ажыктары-биле хүүшпес болза, ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң дээштиг быразы бооп шыдавас. Ажыл-агый реформазының аажок улуг кижизидикчи ужур-дузазы чогум-на харын ында болуп турар. Ниитилелдиң эрге-ажыктары бүдүрүлге коллективиниң болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң эрге-ажыктарын улам сырый каттыштырар экономиктиг байдалдарны ол реформа баш бурунгаар көрүп турар. Ол дээрге, идея талазы-биле идиг бериишкиннери материал талазы-биле идиг бериишкиннер-биле улам сырый каттыжым, бот-боттарынга шуут холбажып турар дээни ол.

Шагда шиңгээдип алган болгаш орулга талазы-биле ап көөрге ажыктыг продукцияны аңаа хереглел улуг эвес турда безин бүдүрүп үндүрерин бүдүрүлге кызымаккайы-биле оралдажыр таварылгалар совет индустрияга шаанда тургулаан. Чамдык бүдүрүлгелер өскелериниге херектиг артык дерилгени, чиг-этти болгаш материалдарны мөөнеп шыгжаар чоруктарның турганы билдингир болгай. Заводтарның болгаш фабрикаларның ажылдакчылары боттарының бүдүрүлге күрлавырларын эң хөйү-биле илеретпес, оларны планга киирер сонуургалды болганчок-ла көргүспейн турган. Олар планның кайыдирер арганы берип турар. Планныг онаалдаларны күүседириниң орукта-рын бот-тускайлаң шилип алыр, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң күсели-биле деткип шаңнаарының материал талазы-биле үнер дөстерин тургузар арганы коллективке тывысканда, үүгле ынчаарда, ол бодунуң ажыл-агыйжы инциативазын амыдыралга боттандырып, ооң ажыктыы дээш харыылаар апаар болгай.

Ол сорулга-биле ажылдакчыларны шаңнаарынга боду чарыгдаар акша-хөрөңгилерни бүдүрүлгелериниң эргезинге шуут тускайлап берип турар. Ажылдың чаа чурумүнче шилчээн бүдүрүлгелериниң арыг орулгазының өзүлдезиниң күсели-биле ол акша-хөрөңгилер тургустунар. Бо акша-хөрөңгилериниң хемчээли колдуунда ажыл-чорудулганың үш кол көргүзүглерин план ёзугаар экижиткининден —продукцияны сайгарганының, бүдүрүлгениң арыг орулгазының болгаш орулгалыының хемчээлинден хамааржып турар. Продукцияны хөйну бүдүрген түдум-на, ооң шынары бедик болгаш чарыгдалы эвээш болган тудум-на, ону сайгарганындан киирер түн заводтуң азы фабриканың арыг орулгазы хөй болур, ынчаарга оларның деткип шаңнаарының фондуларынга киирер акша-хөрөңгилери база арбыдаар.

Ажылдакчыларны социалистиг бүдүрүлгелериниң арыг орулгазының кезииниң күсели-биле деткип шаңнаары дээрге, күш-ажылдың идиг бериишкининиң чаа «чогааткан» арга-методу эвес-тир. Ол арга-методту Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелээш ажыглаан турар. Сөөлгү үеде чоруткан ажыл-агыйжы хемчеглер ооң ужур-дузазын үүгле күштелдирип турар. Ындыг болза-даа буржуаз теорегиктериниң чарлап турары бакка сурагжаан «улусчу капитализм»-биле «кончааларга ажылчыннарның киржип турар» дээр үүвези-биле үүлдежир үүзү-даа чок. Буржуаз пропагандистер боттарының капиталын «демократчытканын» мактавышаан, бүгү акцияларның аажок хөй хуузу каш санныг хардаачыларының холунда мөөннеттингенин ыыттавайн турар. Акцияларның үүрмек эзлери, олар чеже-даа хөй бол, орулганың мырай хензиг үлүүн ап турар, бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарынга оларның киржилгези базала шоолуг эвес. Мынчангаш мөлчүкчүлер мөлчүкчүлер болуп, а ажылчылер мөлчүттүргеннер болуп артпышаан.

Социалистиг бүдүрүлгениң азы фирманың ажылдакчыларының ортузунга арыг орулгаларның кезииниң хуваалдазы оон өске рольду ойнап турар. Ол хуваалданың сорулгазы болза, улусчу, социалистиг бүдүрүлгениң ажыктыын өстүрериниге болгаш сайзырангайжыдарынга сонуургалдыг болдурары, орулганың үнер дөстерин оларның тургусканындан хамаарыштыр ажылдакчыларның күш-ажыл төлевирин бедидеринге таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Чүге дээрге, олар боттарының бүдүрүлгелериниң, чурттуң бүгү байлактарының эзлери-дир.

Леонид ПЕКАРСКИЙ,
ССРЭ-ниң Күрпланының Эртемшинчилел институдунуң улуг экономизи. (ПМА).

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

Патриоттарның тиилелгелери

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң ВДР-де Доктаамал толээлекчи чери парлалга конференциязын эрттирген. 1966—1967 чылдарның кышны-часкы үезинде Мурнуу Вьетнамның армиязының болгаш чонунуң дайынчы чедишкининериниң дугайында Хосталганың чепсектиг күштериниң командылалының дыңнадыын ол парлалга конференциязынга номчаан. Дыңнадыгны ёзугаар алырга, 1966 чылдың октябрьдан 1967 чылдың апрельге чедир үеде мурнуу-вьетнам патриоттар кайгамчык тиилелгелерни чедип алган: дайзының 175 муң солдаттарын узуткаан, ооң иштинде АКШ-тың болгаш чалча чурттарының 85 муң солдаттары болгаш офицерлери бар болган. Ол үениң дургузунда дайзын үүгле дириг күш эвес, харын база шериг техниказының талазы-биле улуг чидиргге таварышкан. Патриоттар дайзының 1800 самолёттарын болгаш вертолёттарын дужүр аткан болгаш бертиндирген, 4 муң хире танкыларны, бронемашиналарны болгаш шериг транспортунуң өске-даа хевирлерин, 100 катерлерин, 340 артиллерия бооларны чыскаалдан үндүрген, 270 көвүрүгүн буза тевискен.

Кышкы-часкы үеде америк интервентилер дивизиялар болгаш корпустар киришкен шеригниң улуг хемчегларин 63 удаа чоруткан дээрзин дыңнадыгда демдеглеп турар. Ындыг турбужежок, Хосталганың турум болгаш чер-черде шериглериниң, а ол ышкаш партизан отрядтарының тактика талазы-биле шылгарангай дем каттыжыышкынының ачызында бо бүгү хемчеглер бууразшкынга таварышкан. «Көдээ суурларны оожургадыр» дээр америк программа база бужар чүдек чедимче чок чорукка таварышкан. Ол программаны боттандырары-биле чалча шериглериниң 90 хуузун болгаш америк шериглериниң кезиин чоруткан турган. Мурнуу Вьетнамда америк экспедиция корпустуң шериглерин ийи катап көвүдеткен турзажок, ийиги курраг сезон агрессорларга биргизинден артык чаржынчыг түүнел-биле доозулганын дыңнадыгда демдеглеп турар.

Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң Ханойда Доктаамал толээлекчи чериниң баштыңы Нгуен Ван Тьен мурнуу-вьетнам улустуң хосталгалыг демиселиниң кышкы-часкы үезиниң түүнелдериниң тодаргай анализин парлалга конференциязынга кылган. Эрткен курраг сезонунуң үезинде америк агрессорлар шериг болгаш политиктиг ходелишкиннерни хоозун шугаазынныг дипломатия-биле дүүштүр чорудуп турган, Мурнуу үүгте болуушкуннарның хөгжүдезинге эргилдени чедип алыр дээр стратегтиг сорулганы салган турган дээрзин ол медеглээн. Ынчалза-даа ырак сорулганы салган бодалдарынга чөрүштүр АКШ үүгле стратегтиг болгаш тактиктиг шыпарның шериг аштырыышкынларынга таварышкан эвес, харын база америк-сайгон шериглериниң контрольдан турар районнарынга политиктиг болгаш экономиктиг турум чорукту чедип ап шыдаваан.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның бо бүгү тиилелгелери Хосталганың национал фронтузунуң шын удуртулгазының ачызында, соңгу-вьетнам ада-чуртчуларның деткимчезиниң ачызында, социалистиг лагерьниң чурттарының акы-дуңма деткимчезиниң ачызында чедип алдыгының Нгуен Ван Тьен демдеглээн.

КУДР-нуң ховуларында

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-нуң тарылга шөлдеринде рис олуртулгазы түүктеп турар. Көдээ ажыл-агый машиналарының станциялары паркта бүгү тракторларны ол сорулгага мобилизастаан. Хоорай чурттакчылары көдээниң ажыл-ишчилеринге улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Үүгле чаңгыс Пхеньяндан безин 32 муң ажыг кижи көдээже чоруткан. Суг сордурар станцияларның ажылы хайныышкынныг. Шөлдериң сугарылгазын эгелээн.

«Пет Русн» дээрге, кхмерниң-биле «орус эмнелге» дээни ол. Пнопеньде Совет Эвилелиниң туткан болгаш Камбоджаның чазаанга база улузунга белек кылдыр берген госпитальды барык шуптузу ынчаар адан турар. Бо госпиталь болза үүгле Камбоджада эвес, харын база бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда база бир улуг эмнелге чери болуп турар. Госпитальга кхмер-совет найырал деп атты тывыскан.

ЧУРУКТА: эмчилер В. Кардашев биле В. Лазуркина аарыг кижини шинчин тур. Камбоджа эмчи Лан-Диниң оларга дузалап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Нигерияда болуушкуннар

ЛОНДОН. (СЭТА). Чөөн Нигерияның шериг удуртукчузу подполковник Одумегву-Оджукву хамаарышпас Биафра республиканы тургускан-ын май 30-де чарлаан дээрзин мооң мурнунда дыңнаткан болгай. Чаа республиканың найысылалы—Энугунун радиозунга үүве чугаалап турган. подполковник Одумегву-Оджукву Нигерияның федералдыг республиказының составындан Чөөн Нигерияның үнген дугайын база чарлаан. Бодунуң чаа тургускан чазаа Чөөн Нигерияга хамаарышкан бүгү делегей дугуржулгаларын болгаш хүлээлгелерни сагыыр апаарын подполковник Одумегву-Оджукву радио дамчыштыр медеглээн. Биафра республика нацияларының дем каттыштырылгазының составынга тускай догуннаан болгаш хамаарышпас кежигүн болуп артар, Африка чаңгыс эн организациязының Хартиязында болгаш КНО-нуң Уставында тайылбырлаан принциптерге бодунуң шынчызын бадыткап турар дээрзин ол оон ыңай чугаалаан.

Нигерияның федеральдыг чазаабиле бүгү политиктиг харылзааларны үскен дугайын медеглээш, Одумегву-Оджукувунуң мооң-биле кады айытканы болза, экономиктиг ниитижилгени тургузарынга болгаш Чөөн Нигерия-биле экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринге Нигерияның өске-даа кезектериниң, а ол ышкаш өске-даа африка күрүнелериниң чүткүлдеринге байыр чедирер апаар.

СЭТА-ның хайгааракчызы Г. Соболевтиң бижип турары болза:

Нигерий күрүнеге будуң чартык чылда үргүлчүлеп келген политиктиг кризис бодунуң эң үстүкү чадазынга четкени ол. Эрткен чылдың январьда Нигерияга шериг эргил деэн болган. Генерал Агийи-Ироонсиге баштаткан бөлүк шериг офицерлер Балеваның чазаан дужүрген болгаш эрге-чагырганы боттарының холунга алган. Агийи-Ироонсиниң чазаа чурттуң күрүне тургузуунуң федералдыг хевирин хевээр арттырар дээш туржуп турган. Ынчалза-даа регионалдыг эрге-чагырганы биле төп чазактың аразынга хүлээлгелерни хуваажыр дугайында Нигерияның чөөн областының удуртукчузу подполковник Одумегву-Оджукву-биле дугуржуушкунну Говон чедип ап шыдаваан.

Чөрүлдээлерни таарыштыр шиитпирлээр сорулга-биле Нигерияның шериг удуртукчуларының элээн хөй ужуражыышкыннары болгаш чөвүлел хуралдары херек кырында кандыг-даа түүнел чок болган. Сөөлгү хүннерде чуртта байдал недергей чидигленген, ооң ужурунда федералдыг шериг чазактың баштыңы подполковник онза байдалды чарлаар болгаш ооң-биле кады чарлыкты парлап үндүрер ужурга таварышкан. Ол чарлыкты ёзугаар Нигерияны дөрт областының ортунга 12 штаттарга чарган.

Бо чарлыкты үндүрген үезинде Чөөн Нигерияның Консультативтиг хуралы федерациядан областың үнер дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш ооң соон дарый подполковник Одумегву-Оджукву Чөөн Нигерияны хамаарышпас республика кылдыр чарлаан.

Чөөн Нигерияның удуртукчуларының ол ходелишкиннери кандыг уржуктарга чедирип болурул дээрзин ам дээрезинде айтыры берге. Ындыг болза-даа ам Нигерия дүвүрээзиниг хүннерни көрүп эрттирип турар деп чаңгыс ындыг үүл билдингир-дир.

Харылзаа албанының мурнакчылары

Галина Дмитриевна Дресвянникова харылзаа шугумунга чээрби чылда ажылдап келген. Ол ам Сарыг-Септиг харылзаа салбырында почта сайгарар оператор болуп ажылдап турар. Г. Д. Дресвянникова ак сеткилдиг, кызымак ажылдыгларын бирээзинге санадып турар болгаш коллективте хей-ишити ажылдарының идепкейлиг кирижикизи. Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү.

Ол бодунуң мергежилин доктаамал бедидип турган, юбилейлиг байырлалга күш-ажылчы белектиг ужуражыр сорулганы салып алган ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Г. Д. Дресвянникова ажыл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ХОЛ БӨМБҮҮ

Спартакиаданың дөртү хүнүнде, азы май 29-та, баг кагарының маргылдаазы доосту берген. Маңаа чүгле ер улустуң командалары киришкен. Бирги черни «Динамо» эки-тура спорт ниитилелиниң чыынды командазы эзлээш, тураскаалдыг күбок-биле шаңнатканнар. Ийиги черни — «Спартактың», үшкүзүн — Барыын-Хемчиктиң төлээлери алган.

Май 30-де, спартакиаданың сөөлгү хүнүнде, хол бөмбүүнүң шүүлде ужуражылгалары болган. Хереженер улустан «Динамо»-биле Ак-Довуракты командазы чемпион ат дээш ойнаан. Олар ээлчеглиг ужуражылгаларның ийи аңгы бөлүүнүң тиилекчилери. «Динамонуң» кыстары республиканың каш дапкыр чемпиону болуп чораан. Ында дыка шыырак ойнакчылар бар. Ак-довуракчылар көрүкчүлерге шоолуг таныш эвес, шупту-ла бичежек мага-боттуг, омак-сергек аныяк уруглар.

Оюн динамочуларның күштүг халдаашкыннары-биле эгелээн. Ынчалза-даа чалыы хоорайның тудугжу кыстары камгалалды быжыглаашы, тиилелгеже бурунгаарлап киришкен. Сан 2:0. Ак-довуракчылар ийи улай уткан. Бир эвес ам чаңгыс-ла катап тиилээр болза, күбок холга алдынар. «Динамонуң» капитаны Г. Мананикова эштериниң туруштарын ойнаарынга таарымчалыг кылгаш, үшкү болгаш дөртү оюннарны удуп алыр аргалыг болган. Ам шиитпирлиг бешки оюн. Ол үр болбайн, 15:3 санга доозулган, Ак-Довуракты командазы тиилээн.

Улуг юбилейге алдар болдурган спартакиадага киириштирген биче ракетка талазы-биле маргылдааның үш хүнүнде парктың теннис залында ол бичии ак шариктер — ракеткалар ужугуп турда, чүгле шимеңнээр. 12 команданың алдарын камгалаан 36 теннисчилер күүгүн, аваангырын шенешкен.

Стол теннизиниң тиилекчилери спартакчылар болган. «Спартактың» эр улустуң, хереженнериниң болгаш ооларының үш болуктеринге ойнаан кирижикчилериниң эрес, кашпагай болгаш дески ойнааны оларны чөптүг тиилелгеге чедирген: спартакчылар республиканың спорт Чөвүлелиниң кубогунуң болгаш бирги черге ниң дипломунуң эдилекчилери болган.

Бо спорт ниитилелиниң ойнакчылары чүгле команда талазыбиле эвес, харын хууда бирги чер дээш база эки ойнааныы демдеглээр херек. Хууда бирги чер дээш демиселге ол спортчу коллективтиң төлээзи Н. Петров, бүгү оюннарга чаңгыс-даа уттурбайн, тиилеп үнген. Ол ышкаш хереженнер бөлүүнге Эрзин районнуң төлээзи В. Хертек тергиидээп. Ооларның аразында бирги черни динамовчу В. Наумов чедип алган.

Теннисчилериң бо маргылдаазында команда талазы-биле ийиги черни «Динамо» эки-тура спорт ниитилелиниң командазы, үшкү черни Эрзин районнуң командазы эзлээн.

Аныяк хоорай — Ак-Довуракты хол бөмбүүнүң талазы-биле хереженнер командазы чоокта чаа болуп эрткен республика маргылдаазынга бирги черни эзлээн.

ЧУРУКТА: Тиилекчи команда.

О. *Охемчиктиң* фотозу.

Ужуккан ракеткалар

«Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң адын камгалап киришкен Кызылдың көдээ ажылагый техникумунуң кыстары «Спартак»-биле үшкү, дөртү чер дээш ойнаан, үш улаштыр аштырган. Спартакчылар үшкү черниң шаңналынга четкен.

Эр улустуң шүүлде оюннарын кызылчылар аажок сонуургаан. Башкы институдунуң, Эрзин районнуң, «Динамонуң», «Спартактың» командалары I-IV-кү чер дээш чартык шүүлдеге болгаш шүүлде оюннарга ойнаан. Баштайла эрзинчилер биле динамочулар таварышкан. Чыылган хөй чон хей-аът киирип турза-даа, Эрзин районнуң командазы «Динамога» 3:1 санга аштырган. «Спартак» башкы институдунуң командазын база-ла 3:1 санга уткан. Элээн үе эрткенде спартакчылар биле эрзинчилер ойнаан. Бир эвес, эрзинчилер үш улаштыр утса тиилеп алыр. Райондан келген спортчулар удурланыкчызын тиилээн. Ынчалза-даа дараазында эки эгелеп, баштайгы оюнга үш катап аштырган. Эрзин командазы халдаарынга эки-даа болза, арга-техника талазы-биле чыдып каап турганнар. Чемпион тодаратынган. «Спартак» командазы болган. Артыкан үш команданың саны деңнешкениниң, башкы институдунуң оолдары-биле динамочулар ойнаар ужурга таварышкан.

Ынчап кээрге, студентилер удурланыкчыларын 3:0 санга уткаш, ийиги черде барган. Ам удуг санын түңнээрге, Эрзин— үшкү, «Динамо»—дөртү черде болган. Оон өске командаларның түннелин сонуургаарга мындыг: Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң оолдары — 5, Барыын-Хемчик — 6, Тес-Хем—7, Тоджу — 8, Бай-Тайга — 9, Улуг-Хем—10, Чөөн-Хемчик — 11, Өвүр—12, Таңды—13-кү черлерде. Ак-Довуракты уруглары чемпионнаан, а ер улус командазы эң-не сөөлгү—14-кү черни эзлээн.

Бирги черни алган ер, хереженер улус командаларының тус-тузунга күбоктарны, дипломнарны тывыскан. Эр улустан Маадыр-оол Амыртааны (Эрзин), хереженер улустан Ак-Довуракты төлээзи Валентина Хаванованы республиканың эң эки ойнакчылары дээш өртектиг бараанар-биле шаңнаан.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

СПОРТ

ЭШ-ХУУЗУНДА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кызылда «Хүреш» стадионга футбол талазы-биле «Енисей» болгаш «Луч» командаларның аразында эш-хуузунуң ужуражылгазы май 31-де болган. Оюн шөлүнче баштай оолдар командалары үнген. Оларның оюну хайым болуп, 1:1 санга доозулган.

Улуг улустуң командалары оюннуң бирги чартыының эгезинден-не инициативаны «Луч» холга алгаш, «Енисейниң» хаалгазынче үш мячини харыы чокка киир тепкен. Оюннуң ийиги чартыында командалар барык деп ойнап турза-даа, янзы-бүрү кажар аргаларны хереглеп турган, «Лучиниң» хаалгазынче «Енисей» 3 харыы мячини киир тевер аргалыг болган. Ол аразында «Луч» ужуражылганың салымын шиитпирлээн бир мячини киир тепкен. Ынчангаш ужуражылгага 4:3 сан-биле «Луч» тиилеп алган.

М. ГАМИДОВ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Рассказ

ЫР-БИЛЕ ХОЛБАШКАН ТАВАРЫЛГА

Одаг чанынга үжээлээн олурган бис: мен, мээң школада кады ажылдап турарым башкы Юрий Синицын болгаш Иван Николаевич Шахов—мурнунда геолог чораан, ам пенсионер, бистиң хоорайывыста турумчуп чурттай берген кижи. Сыырткыыштап балыктаарынга хандыкшаан кижилер, бистер, кежээликтей хем эринге турган бис. Чорумал машинага элээн үр силгиткен, довуракдоозунга боралкан болзувусса-даа, хөглүүвүс аажок. Чүге хөглүг болбас деп: суббота кежээзи, хем кыдыы, бүдүн улуг хүн мурнувуста.

Ындыг кежээлерниң дугайын балыкчылар бажыңынга-ла, сыырткыыш баа долган, сыырткыыш эгеп, сыырткыышка меге чемиштер белеткеп ора-ла, бодап күзеп олурарлар. Рюкзакты иштеп, шагда-ла кладовкаже үндүр каапкан, резин сапыктар болгаш өске-даа аар-саар чүведери алгаш чоруптар хүн келир.

Ындыг хүннериң бирээзи бо—шыырак-даа кадыргылар ушта шелдинген, хөөлүг кара пашта балык мүнү хайнып тур. Синицын согуна доораан. Иван Николаевич шымчым переп белеткеп алган. Мен чеңимбиле чөргей туткаш, пашты эзип, чемин кааптым. Балык мүнү белен. Паштан чаагай чыт кээп тур. Кижи бүрүзүнүң холунда—бусталып турар аяктар, чаагай балык мүнү чугааны үзе киришкен.

Бир эвес балык мүнүнүң соонда чемгир шай хайындырыш албас болзувусса, боттарывысты хүндүлевээнивис ол болур. Шайлаанывыс соонда шөлээн олуруптувус.

А долгандыр шышпың, үчүгле ыракта хем аяар шаалаар. Карацгызын чүү дээр, дүмбей-ле. Даглар артындан кулбуртып үнүп келген ай чер кырын бүлүңгүй кылдыр чырыда берди. Удуур хөөн чок. Одагның оду чавырлы берген, ону чүшкурерп-биле кым-даа турбаан, имистелген отту көрүп чыдыр бис.

Хем талазындан ыр дыңналы хонуп келди. Арыг хереженер үн аялганы тода чедирип кээп тур. Кайыдаа чүкче ырады тарап турар ол ырыны дыңнаары-биле долгандыр бүгү-ле чүве ыржым барган дег кылдыр сагындырган.

Синицын биле мен дыңнап олуруптувус, а Иван Николаевич дүрген ковайгаш, даңгыыжын дилеп суйбаны берди. Оозун тып алгаш, даянып турган, хемче ыыт чок базыпты. Бистер база дүвүреп, оон соонче чоруптувус. Удаткан чок эрик, ооң соонда, ай хереллинге чайнаан хем суу көстүп келди.

Доктаай бердивис. Ыр ол чарыктан дыңналып кээп тур. Ыраажы боду көзүлбес. Эрик дургаар узун теректер болгаш талдар, чадаң үнүштер үнгүлээн. Мен Иван Николаевичже көрүндүм. Ол ырга уткуштур түткээн чүве дег, бир эвес чалгыннарлыг болган болза, карак чивеш дээр аразында хемни кежир ушкаш, ыраажының чанынга барып хонуптар хире.

Чүвенин аайын тыппаан болгаш, бистер шуут-ла аңгадаан тур бис. Ол оожум катаптагылады:

— Ол-дур. Ийе, ылап-ла ол-дур.

Ыр ынайлап бар чор. Ыраажы кылаштавышаан ырлап чораан боор он. Ам арай боорда дыңналып чоруй, шуут-ла чиде берди.

Бистер мурнувус былаажып, Иван Николаевичиден айтырдывыс:

— Чүү болган, ужуру түл?

Ырның чиде берген ушче ол көрбүшаан, демги-ле сөстерин катаптады:

— Ол-дур. Ийе, ылап-ла ол-дур, билдиңер бе.

Хөнертен бистерже эргилип келгеш, ширин чугаалады:

— Ол чарыкче кежип, ону доктаадыр-дыр, оон айтырар түвем бар.

— Хем шапкын-дыр, дуне-дир, хемевис чок болгай...

— Меңээ ыяавыла херек.

Эрик дургаар ол дүвүреп кылаштаарга, даңгыыжы үүрмек сайже кадалып, кээргенчиг кылдыр шыгырап чорду.

— Бир-ле аргадан бодап тывар херек. Мен билип алырын күзеп тур мен...

— Черле ынчаш, чогум ужуру чүдел, чугаалап көрүңерем, Иван Николаевич?—деп айтырдым.

— Ырны оон кайыын дыннап алганы айтырар бодай-дыр мен.

— Чүү ырны?

— Ам чаа ырлап чораан ырын аан.

Мээң билирим-биле алыр болза, ол тыванын улустуң ыры-дыр. Ону шуптузу-ла ырлажып турар.

— Силер ону билир силер бе?

— Мен бе? Чок.

— Ындыг болганда, ону шуптузу ырлашпайн турар ышкажыл.

Ол база-ла кылаштап эгеледи. Ооң соонда биске чыпшыр кээп турупкаш чугаалады:

— Мен мону бо хевзэр арттырып каап шыдавас-тыр мен. Черле билип алыксай-дыр мен.

— Дүне када хеме чокта, оода чадаарда бичии салчыгажывыс безин чокта, бо шапкын хемни кежип шыдавас бис, Иван Николаевич, эртенге чедир маналы — дидим.

Ол хая көрүнгеш, база катап эрик дургаар кылаштапты. Киживис кашдаа катап доктаады. Доктааган санында-ла хем ол чарыынче харамдыгып көргүлээр мындыг.

Иван Николаевичиин одагже ээп кел деп чанныры ындыг-ла белен эвес херек болду.

Таакпылаар дээш-ле сигаретти салааларының аразынга мажып тура, сый тудуптар мындыг. Таакпы кыпсыры-биле тудуп алган кезээнин бажында көзү база кызаңайндыр чайганы бээр. Таакпы ыжын катап-катап хандыр соргулааш, эпчоксунган хүлүмзүрүг-биле чугаалай-дыр:

— Өршээңер, нервим кошкай берген-дир.

— Ол ырның силерни чоп кончуг дүвүредири ол?—деп айтырдым.

— Чугаалап берип көрүңер. Чүү деп-даа бодаар аайын тыппас-тыр бис,—деп эжим меңээ улашты.

— Олар меңээ бүгү-ле чүвени сагындырыпты — дээш, боданы берди. Ооң соонда таваар, сөстерни чаңгыстан ышкынып турган ышкаш кылдыр, чугаалап эгеледи.

— Мээң Уралга төрүттүнгенимни билир болгай силер. Ачам хөгжүмге ынак кижи, аңаа ынакшылды биске база дамчыткан. Концертке бо-ла барып, пластинкаларны-даа дыңнап турган бис. Бир-ле катап ачам бажыңга пианино эккелген. Бистер шупту, авам база, ооң-биле ойнаарынга өөренип эгелээн бис. Ынчаза-даа–удаткаанчок олар оон эригип калганнар, мен чааскаан гаммаларны соктап-ла турган мен. Нотаны билир апарган мен, берге эвес аялгаларны ойнаптар турдум. Дайын эгелээн. Ачам фронтуже чорупкан, сөөлүнде мени база келдирти берген. Хөгжүмзүрээр харык кайда боор...

Иван Николаевич хемче кылчаш кылдыр көрүнгеш, дыңнаалады.

— Ыр база катап дыңналып келген кылдыр сагындырды,—дээш чугаазын уламчылады.—Оон бээр хөй чылдар эрткен болзажок, мен бүгү назынымда хөгжүмге ынак болуп артым. Институт доосканым соонда Ыраакы Чоон-чүкке ажылдап турдум. Мында, Тывада, таварылга бооп чедип келген мен. Чангыс курска өөренип турган эжимге ужуражырымга, Тывада ажылдың кайгамчык перспективаларын ол меңээ чугаалап берген. Тыва экспедициже канчап шилчип ап болурунуң дугайын дораан-на айтырдым. Сезон эгелеп турар болганда, шилчип алыры бергедээшкин чок болду. Бир партияга ажылдаары-биле томуйлаттым. Бистин ол шинчилел партиявыстын ажылы шак бо хемиин бажынга эгелээн чүве. Геология талазы-биле ол кончуг солун черлер: ындыг-ла үр эвесте вулкан дамчыштыр тывылган бүдүмелдер, мун-мун чылдар мурнунда тывылган сыннар. Ынчалзажок ылаңгыя тайга тазывга удаадараа болгулаар дээр чүдерээшкиннери шинчилел ажылын чедишкиниг чорударынга аажок шаптыктаар. Ийи-үш хонукта үзүктел чокка чаггаш туруптар. Ол черлерге көргеним бир таварылганың дугайын силерге чугаалап берейн.

Ол база катап таакпылай берди. Бистер шимчеш-даа дивейн олур бис. Оон ол база-ла чугаазын үргүлчүледи:

— Каш хүн улаштыр чаггаш турап берди, бистер майгыннарывыстан үнместедивис. Чеже чаар, бирле хүн чоорту чырып, булут шаарырып көдүрлү берди—чаашкын соккайгамчык үе ол-дур дээраин бодадым... А ыр улам күштүү-биле куттулуп-ла тур. Эр кижи ырлап чор. Менче чоокшулап орар хире. Меңээ анаа-ла эки апарган, бүгү бодум ол ырга бердинишкен чыттым.

— Чүге чыдарың ол, өңнүк? Э-э будуң ат болган-дыр аа,—дээн үнден орталанып келдим.

Арай боорда караам ажыткаш, менче ээгип алган турган, элээн улгады берген тыва кижини көрдүм, аңдының тынын холунда тудуп алган тур...

— Ырны ол ырлап чораан-дыр—деп, Синицын четтикпейн чугаалаттынды.

— Ийе, ол ырлап чораан—деп Иван Николаевич сеткил ханышкын-биле бадыткады.

— Ол черлерге ооң кайын чедип келгени ол?—деп Синицын айтырды.

— Анчы боор ийин он, чанып органы ол ыйнаан—дээш, Иван Николаевич база таакпылай берди.

— А майгыннарда улус силерниң чиде бергенинерни эскербээннери ол бе?—деп шыжыктым.

— Мээң амы-тынымның алыкчызы мени лагерьже камныы-биле эккел чыдырда, олар мени өске черге дилеп турганнар-дыр. Мен тайгаже чорупканымны кымга-даа чугаалаваан мен. Ыравас боор мен кылдыр бодаан мен.

— Кымыл, ол анчы?—деп Синицын айтырды.

— Херектин ужуру ылап-ла ында болбазыкпе—ооң адын мээң билбеанмде. Мээң байдалымның багайын көргеш, лагерьнин улузу кырымда-ла келгеннер: баштайгы дузаны чедирип, вертолёт кыйгырып турун бергеннер. Дүвүрээнин оожургаанда демги кижини ам-на сактып келгеннер, а оозу арлы берген болган, бодунуң оруун уламчылап чорупканы ол ыйнаан—деп, Иван Николаевич хомудаан үн-биле чугаалады.

— Бөдүүн сеткилдиг кижи-дир!—диштивис.

— Вертолёт-биле мени чедирип каан эмнелгеге мен каш ай улаштыр чыткаш, оон бут чок үнүп келдим. Бир эвес ынчан меңээ дуза келбээн болза, оон-даа дора чүве болур, сынган чоданың балыы хуулуп эгелей берген турганын эмчилер чугаалады,—деп Иван Николаевич чугаазын доосту...

Ай улам-на бедип олур. Оймак меңгүннелип, теректериң бедик баштары кыландыржып турлар. Оза ыржым—суг даажы-биле долдунган ыржым турду.

Дүн ортузу эрткен, үр маная улуг-хүнүвүс келгени бо, ындыг-даа болза бистерден кым-даа балыктаашкын дугайын бодаваан. Чер чыыры билек ол чарыкче кежериниң болдунар аргазын хереглээр, ыраажыны дилеп тыварын ораладжыр деп үжелээ бир үн-биле шиитпирледивис: ол ыраажы кандыбир-ле чүвени билир бооп, бистиң дилээшкинивисти чиигедир чадавас.

— Силерге дуза көргүскен аңчы болза, Иван Николаевич, келир үениң кижизи кандыг болур ужурлугул дээраин херек кырында көргүскен-дир — дидим.

— Келир үе деп чүүл, ёзулуг кижилер көвей,—дээш Иван Николаевич туруп келди.—Ынчаарга эки кижиниң кайгамчыктыг шынары чүдел дээрге, ооң бөдүүн сеткилинде, ынчангаш ону эскерери берге.

— Дилээшкинни чүден эгелээр бис дээраин бодап-даа тыппас-тыр мен, бистерге чүү-даа билдинмес ышкажыл—дээш, Синицын улуг тынды.

— А ыр!—дээш Иван Николаевич дүвүрээзинден оожургавышаан, уламчылады.—Мооң мурнунда мен шынавыла ол кижиниң дугайында чүү-даа билбес, таварылга болуп ужуражы бээринге идеген чордум, а ам... Бо уруг мээн бүгү бодумну дүвүредип үндүрү, бистер ам билдинмес өңнүүвүстүн ырын билир-дир бис. Ол ыр бисти анаа чедире бээр.

...Чөөн чүк чымчап келди, даң хаалап эгелээн. Бистер чоруурунга белеткеним бердивис.

С. БУХТУЕВ.

ИЮНЬ 7-ДЕ ОЙНААШКЫН

1967 чылдың акша-бараан лотереязының дөртү үндүрүлгезиниң талазы-биле ойнаашкыннарның тиражы 1967 чылдың июнь 7-де Барнаул хоорайта болур.

Лотерея билеттерин 30 копеек биле садып алгаш, «Волга» азы «Москвич—408» автомашинаны, «Урал-2» мотоциклди азы «Вятка ВП—150—М» моторолёрну, «Рига—3» мопеданы, радиоланы, С—5 пианинону, «Юрюзань», «Мир», «Ока—2» соодукчуларны, хеп чуур машинаны, «Аккорд» аккордионнарны болгаш өске-даа үнелиг эт чүүлдерин ойнап ап болур.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзаа бүдүрүлгелериниден, кинотеатрлардан, гарктардан, аэропорттун болгаш автовокзалдарының кассаларындан садып алыр.

Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тиражтарынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Хамааты ужар чүүлче

Хамааты ужар чүүлдүң ортумак тускай өредилге черлеринге курсантылар хүлээп алырын чарлап тур. Ужудулга, техниктиг училищелериниң шимчээшкин албанының диспетчерлерин белеткээр салбырынга ортумак школа доосканы эр хамаатыларны хүлээп алыр.

1. Ужар чүүл училищезин 17-ден 22 харга чедир кижилерни хүлээп алыр болгаш аңаа ужудукчуларны, штурманнарны белеткээр.

2. Техниктиг училищениң двепетчерлер салбырынга 17-ден 26 хар чедир назылыгларны хүлээп алыр. Ындыг училищелерге самолёттарны болгаш оларның шимчедикчилерин ажыглаарының талазы-биле авиатехниктерни, ол ышкаш самолёттуң болгаш аэропортта турар дериг-херексеелдерни ажыглаарының талазы-биле техниктерни белеткээр.

Хамааты ужар чүүлдүң училищелеринге кирерин күзээннер билдириишкинни болгаш документилерин Кызыл хоорайның аэропортунуң кадрлар килдизинче чорудуп болур.

Билдириишкинге шилип алган профессиязын айтып бижиир.

2. Ол ышкаш билиниң дугайында аттестатты (боду-биле).

3. Автобиографиязын.

4. Сөөлгү ажылдан турган черинден характеристиканы, а ортумак школаларның доозукчулары—педагогика чөвүлелиниң характеристиказын.

5. Борт чокка тыырткан 3×4 хемчээлдиг үш фото-чуруктар.

6. 286 хевириниң эмчи шынызылгазын эккээр пиикпе, үстүнде адресче чорудар.

Паспортун болгаш шериг албан хүлээлгеге хамаарышкан документилерин хүлээп алырының комиссиязынга боду эккээр.

Айтыыртлар бар болза, Кызыл аэропортунуң кадрлар килдизинге келир.

ШАГАР-ОЪТ

Садтар, огородтар, аргаыяш иштинге болгаш орук кыдыгларынга, оңгарларга база чурттакчылыг черлерге хөй чылдарда үнер оът-сиген аймаанга хамааржыр шагар-оът деп үнүшту шупту улус эки билир. Шагар оъттуң бүрүлери биле сыптары бичии-бичии тенчигештерден тургустунган. Оларда кремний бар. Ол тенчигештер аажок сыныычал болгаш кешти балыглаптар. Шагар-оътта турар кымыскаяк кислотазы балыгже киргеш, ону аажок ажыдыптар.

Шагар-оътта хөөдер болгаш белоктуг бүдүмелдер, минералдыг дустар, демир, А. С. К деп витаминнер, парфюмерия, аъш-чем болгаш эм үлетпүрүнде калбаа-биле ажыглап турар хора чок хлорофолл деп будук элээн хөй.

Шагар-оттуң чаш бүрүлери витаминнер болгаш эмниг бүдүмелдер-биле кончуг бай. Ооң бүрүлерин үнүштүң чечектелип турар үезинде чыып ап турар болгаш олардан хандыны база хоюг эмнерни белеткен турар. Ындыг эмнерни хан дөгүлгенде ону доктаадырынга болгаш организмден сидик үндүреринге хереглеп турар.

Ооң бүрүлери ижин чымчадыр янзы-бүрү поливитаминниг шайларның составында база кирип турар. Шагар-оттуң хандызын белеткээри нарын эвес. 2—3 улуг шопулак (15 — 20 грамм) ишти хире шагар-оттуң бичиледир хээп каан чаа бүрүлерин стакан ишти сугга хайындыыптар. 15 минута эрткен соонда хандыны марля өттүр шүүрээр. Ол хандыны чүгле эмчиниң сүмезин ёзугаар ижер.

Шагар-оттуң бүрүлерин болгаш чаш мочургаларын ногаан ыы, соустар, икра кылырынга ажыглап болур. Ынчаар кылган чемнер кончуг чемзиг болгаш амданныг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

ИЮНЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10.25, «26-же адып болбас» 11.55, 1.50, 3.45, 5.40, 7.35, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара бизнес» 2.30, «Амыдыралдың белдиринде» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Хаяда чинара деп ыяш» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эдельвейсилерниң чечектелип турар черинде» 9.40, 11.30, 1.40, «Эдгар болгаш Кристина» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кайгамчык Василиса» 1, «Лалвардан келген аңчы» 3, 7, 9 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл. Шетинкин — Кравченко көдүмчүзү, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, көдээ ажылагый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет түргүүт болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга өргелелиниң типографиязы. ТС—02206.